

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01. РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РАЖАБОВ ФЕРУЗ УМАРҚУЛОВИЧ

**ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР АСАРЛАРИДАГИ
ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ВА
ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ**

10.00.01 – Ўзбек тили

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2022

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of the Doctor of Philosophy (PhD) on
Philological sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по филологическом наукам**

Ражабов Феруз Умаркулович

Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарларидаги ономастик бирликларнинг
лексик-семантик ва лингвопоэтик хусусиятлари 5

Radjabov Feruz Umarkulovich

Lexico-semantic and linguopoetic properties of onomastic units in the works of
Zahiriddin Muhammad Babur 25

Раджабов Феруз Умаркулович

Лексико-семантические и лингвопоэтические особенности ономастических
единиц в произведениях Захириддина Мухаммада Бабура..... 45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works
Список опубликованных работ..... 49

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01. РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РАЖАБОВ ФЕРУЗ УМАРҚУЛОВИЧ

**ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР АСАРЛАРИДАГИ
ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ВА
ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ**

10.00.01 – Ўзбек тили

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2022

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2022.1.PhD/Fil2175 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қарши давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Қарши давлат университети веб-саҳифасида (www.qarshi.uz) ҳамда “ZiyoNet” Ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Жабборов Хўжамурод
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Пардаев Азамат Бахронович
филология фанлари доктори, профессор

Йўлдошев Маъруфжон Мухаммаджонович
филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

Термиз давлат университети

Диссертация ҳимояси Қарши давлат университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01. рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил “_____” _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.: (0375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@mail.uz). Қарши давлат университети 2-бино, 202-хона.

Диссертация билан Қарши давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (____ -рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.(0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz).

Диссертация автореферати 2022 йил “_____” _____ куни тарқатилди (2022 йил “_____” _____ даги _____-рақамли реестр баённомаси).

Н.Н. Шодмонов

Илмий даражалар берувчи
Илмий кенгаш раиси,
филология фанлари доктори,
профессор

Г.Н. Тожиева

Илмий даражалар берувчи
Илмий кенгаш илмий котиби,
филология фанлари доктори
(DSc), доцент

О. Бегимов

Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш қошидаги илмий семинар
раиси ўринбосари, филол.ф.д.

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида бир қанча илмий йўналишлар ажралиб чиқди ва алоҳида соҳа сифатида шаклланди. Мана шундай соҳалардан бири номшунослик (ономастика)дир. XX асрнинг 60-йилларидан кейинги даврлар ва XXI асрнинг бошларидан атоқли отлар тизимини тадқиқ этувчи мазкур соҳада кўплаб тадқиқотлар амалга оширилди ва оширилмоқда. Айниқса, ономастик бирликларни замонавий тилшунослик йўналишларида, яъни бадий матнда ономастик бирликларни лингвопоэтик, лингвокультурологик, когнитив-семантик, социопрагматик жиҳатдан тадқиқ этиш жадал суръатлар билан олиб борилмоқда.

Дунё тилшунослигида ономастик тадқиқотлар бўйича поэтик ономастика, яъни бадий матндаги ономастик бирликларни ўрганиш кенг оммалашмоқда. Номшуносликнинг тарихий ономастика, тарихий антропонимика, тарихий топонимия ва шу каби кўплаб атоқли отлар тизимини лингвопоэтик жиҳатдан тадқиқ этишга қизиқиш кучаймоқда. Бугунги кунда ёзма ёдгорликлар ва тарихий-бадий асарлардаги ономастик бирликларнинг бадий матндаги ўрни, социолингвистик, лингвокультурологик, лингвопоэтик жиҳатларини очиб бериш эса долзарб масалалардан ҳисобланади.

Ўзбек тилшунослигида мана шундай долзарб муаммолардан бири буюк шоир ва давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг асарларида зикр этилган ономастик бирликлардир. Бобур асарларидаги ономастик бирликларнинг лексик-семантик, лингвопоэтик, социолингвистик, лингвокультурологик хусусиятларини тадқиқ этиш муҳим амалий ва назарий қийматга эга. Чунки Бобур асарларида қўлланган антропонимлар, топонимлар, этнонимлар, зоонимлар, библионимлар, ктематонимлар, фитонимлар, космонимлар луғат бойлигимизнинг таркибий қисми бўлиши билан бир қаторда маънавий ва миллий меросимиз сифатида ҳам қадрлидир. Зеро, “Тарихий меросни асраб-авайлаш, ўрганиш ва авлодларга қолдириш, давлатимиз сиёсатининг энг муҳим устувор йўналишларидан биридир”¹. Шу сабабли бундай ономастик бирликларни тўплаш ва илмий жиҳатдан таҳлил қилиш тил илмидаги доимий изланишни талаб қилувчи, долзарб масалалар сирасига киради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сон “Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақидаги қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”, 2022 йил 10 февралдаги ПҚ-126-сон

¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. I жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 29.

“Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарор, фармонлари ҳамда бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация иши муайян даражада хизмат қилиши мумкин.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбек тилшунослигида номшуносликнинг турли муаммолари бўйича Э.Бегматов, З.Дўсимов, Т.Нафасов, С.Қораев, Н.Хусанов, Э.Қиличев, Б.Ўринбоев Ғ.Сатторов, С.Раҳимов, Б.Йўлдошев, И.Худойназаров, М.Рашидова, Т.Қурбонов, С.Бўриев, С.Кенжаева² каби тилшунослар тадқиқотлар олиб боришган. Аммо бу йўналишдаги тадқиқотларда бадий матндаги ономастик бирликларнинг поэтик мақсадда қўлланиши, уларнинг асар бадииятидаги ўрни ва тил хусусиятлари мукамал ўрганилган, – деб бўлмайди. Муайян бир ижодкорнинг тилдан фойдаланиш маҳорати, ёзувчининг у ёки бу тил сатҳи бирликларини қўллашдаги ўзига хосликларини аниқлашга бағишланган тадқиқотларда ҳам ономастик бирликларнинг услубий хусусиятлари билан боғлиқ айрим фикрларгина билдириб ўтилган.

Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, мустақиллигимизнинг сўнгги йилларида ўзбек тилшунослигида бой мумтоз ва тарихий адабиётимизнинг гўзал намуналарида зухурланиб қолган тарихий ономастик бирликларнинг лексик-семантик, антропоцентрик, лингвопоэтик хусусиятларини турли

² Бегматов Э.А. Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1965. – 28 с.; Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 263 б.; Исмларнинг сирли олами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – 176 б.; Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент: ЎЗМЭ, 1998. – 604 б.; Дўсимов З. Хоразм ономастикасининг шаклланиши ва Авесто. – Тошкент: Фан, 2010. – 112 б.; Нафасов Т. Топонимы Кашкадарьинской области. Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1968. – 24 с. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1988. – 287 б. Қораев С. Опыт изучения топонимике Узбекистана: Автореф.дисс. ...канд.филол. наук. – Ташкент, 1969. – 22 с. Хусанов Н. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2014. – 130 б.; Қиличев Э. Айний асарларидаги антропонимларнинг стилистик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1978. – № 4. – Б. 21-24; Ўринбоев Б. Ғафур Ғулом асарларининг лингвопоэтикаси. – Самарқанд, 2008; Сатторов Ғ. Ўзбек исмларининг туркий қатлами: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1990. – 21 б.; Раҳимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент: 1998. – 25 б.; Ёқубов Ш. Навоий асарлари ономастикаси. Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент: 1994. – 25 б.; Йўлдошев Б. Ўзбек ономастикаси масалалари (танлама фан) маъруза матнлари. – Самарқанд: – 65 б.; Худойназаров И. Антропонимларнинг тил луғат тизимидаги ўрни ва уларнинг семантик-услубий хусусиятлари: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 26 б.; Қурбонов Т. Бадий асарлардаги топонимларнинг лингвистик таҳлили ва изоҳи масалалари. – Самарқанд, 2006. – 126 б.; Ўринбоев Б. Ғафур Ғулом асарларининг лингвопоэтикаси. – Самарқанд, 2008 – 132 б.; Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. – 230 б.; Бўриев С. Ургут тумани микропонимларининг лексик-семантик таҳлили: Филол. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент: 2010. – 23 б. Кенжаева С. Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи. – Қарши: Фан ва таълим, 2020. – 190 б.

таҳлил тамойиллари асосида махсус тадқиқот объекти сифатида ўрганилиши муҳим аҳамият касб этади.

Айниқса, мустақиллик давридан бошлаб, ўзбек тилшунослигида бадиий матнда ономастик бирликлар таҳлилига бағишланган самарали ва салмоқли ишлар етакчи ўринларни эгаллаб бормоқда. Жумладан, Д.Худойберганованинг “Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини”³, Д.Анданиязованинг “Бадиий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси”⁴, Н.Мўминованинг “Темурийлар даври антропонимиясининг лексик-семантик хусусиятлари”⁵, Н.Ахмаджоновнинг “Бадиий услубда қўлланган прецедент номларнинг лингвопоэтик тадқиқи”⁶ ва Д.Юлдошевларнинг “Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи”⁷ каби тадқиқотларини мисол сифатида келтириш мумкин. Мазкур тадқиқотларда ўзбек тили бадиий матнларидаги лексик бирликларнинг антропоцентрик талқини ва бадиий матнда ономастик бирликларнинг лингвопоэтик, лексик-семантик жиҳатлари ҳам умумий, ҳам назарий жиҳатдан тадқиқ этилган. Айниқса, Д.Анданиязованинг тадқиқоти ҳозирги кунда ўзбек тили ономастикаси билан шуғулланаётган тадқиқотчилар учун аниқ вазифалар қўйилганлиги билан алоҳида ажралиб туради.

Демак, мавзунинг ўрганилиш даражасидан аён бўладики, “Бобурнома” ва Бобур шеърисида қўлланилган ономастик бирликлар махсус ўрганилмаган. Шу сабабли уларнинг лексик-семантик, лингвопоэтик хусусиятларини махсус тадқиқот объекти сифатида ўрганиш долзарблик касб этади.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация иши Қарши давлат университетининг илмий-тадқиқот ишлари режаси таркибига кирувчи “Ҳозирги ўзбек ономастикасининг долзарб муаммолари” (2017-2022 й.й.) мавзусидаги тадқиқот доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Захириддин Муҳаммад Бобур асарларида қўлланган ономастик бирликларнинг лингвопоэтик, лексик-семантик хусусиятларини илмий далиллашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

“Бобурнома” ва Бобур шеърисидаги ономастик бирликларни тўплаш, картотекалаштириш, маъноларини изоҳлаш ва аниқлаш;

Бобур асарларидаги антропоним ва топонимларнинг лингвопоэтик хусусиятларини очиқ бериш;

³Худойберганова Д. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини. Филол.фан. докт.... дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – 72 б.

⁴Анданиязова Д. Бадиий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – 47 б.

⁵Мўминова Н. Темурийлар даври антропонимиясининг лексик-семантик хусусиятлари. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Қарши, 2021. – 47 б.

⁶Ахмаджонов Н. Бадиий услубда қўлланган прецедент номларнинг лингвопоэтик тадқиқи. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Фарғона, 2022. – 48 б.

⁷Юлдошев Д. Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи: Филол.фан...доктори (DSc) дисс.автореф. – Тошкент, 2021. – 72 б.

Бобур асарларидаги этноним, зооним ва бошқа ономастик бирликларнинг лингвопоэтик хусусиятларини аниқлашдан иборат;

Бобур асарларидаги теонимларнинг лингвопоэтик хусусиятларини ёритиш;

Бобур тахаллусининг лингвопоэтик хусусиятларини таҳлил қилиш.

Тадқиқотнинг объекти. “Бобурнома”⁸ ва Бобур шеърिया⁹ ҳамда қиёс учун бадий-тарихий манбаларда қўлланилган ономастик бирликлар танланган.

Тадқиқотнинг предметини “Бобурнома” ва Бобур шеърियाдаги ономастик бирликларнинг лингвопоэтик, лексик-семантик хусусиятлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда лингвопоэтик таҳлил, тарихий-қиёсий, тарихий-этимологик, тавсифлаш, таснифлаш, статистик таҳлил усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

“Бобурнома” ва Бобур шеърियाдаги антропонимлар, топонимлар, этнонимлар, зоонимлар ва бошқа атоқли отларнинг миллий-маданийлик, тарихийлик, этнографик, лексик-семантик хусусиятлари очиб берилган;

“Бобурнома” ҳамда Бобур шеърियाдаги теоним, идеоним, этноним, мифоним, ктематонимларнинг аллюзивлик, интертекстуаллик, эталонлик, экспрессивлик, номинативлик, ассоциативлик, ассоциатив образлилик каби лингвопоэтик хусусиятлари далилланиб, бу ономастик бирликларнинг тарихий-бадий матнни шакллантирувчи лингвистик восита эканлиги исботланган;

“Бобурнома” ва Бобур шеърियाда ономастик бирликларнинг муайян объект номини атаб келишидан ташқари ижодкорнинг турли бадий ниятларини ёритишга хизмат қилиши асосланган;

“Бобурнома” ҳамда Бобур шеърियाда ономастик бирликлар бадий санъатлар, ономастик метафора учун лингвопоэтик восита сифатида воқеланиши далилланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

Ўзбек номшунослигида ономастик бирликларнинг мазмун-моҳияти ва умуман, ономастик бирликларнинг бадий матндаги зарурати, ўрни, имкониятлари лисоний ҳодиса сифатида илмий-назарий жиҳатдан асосланган;

“Бобурнома”даги ономастик бирликларнинг, хусусан, антропоним, топонимларнинг лексик-семантик хусусиятлари очиб берилган;

Бобур шеърियाдаги ономастик бирликларнинг, хусусан, поэтик антропоним, поэтик топоним, поэтик теоним ва бошқа поэтонимларнинг лексик-семантик, лингвопоэтик хусусиятлари ёритиб берилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги муаммонинг аниқ қўйилгани, чиқарилган хулосаларнинг тавсифлаш, статистик, лингвопоэтик таҳлил каби

⁸ З.М.Бобур Бобурнома. – Тошкент: Ўқитувчи нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 288.

⁹ Заҳириддин Муҳаммад Бобур Девон. – Тошкент: Фан, 1994. – Б. 144; Шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Назм дурдоналари. – Тошкент: Шарқ, 1996. – Б. 201; Бобур девони. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 112.

усуллар билан асослангани, ономастик бирликларга ўзбек тилининг табиатидан келиб чиқиб ёндашилгани билан белгиланди.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. “Бобурнома” мемуар асар мақомида Ўрта Осиё, Афғонистон, Ҳиндистон халқлари кечмишида қанчалик қимматли манба саналса, асарда тилга олинган исмлар ва жой номлари, этнонимлар номшунослик учун ҳам ўзбек, тожик, афғон (пушту), форс, араб, хинд ва бошқа тилларнинг ўтмиши ва ҳозирги ривожини тадқиқ этиш учун ҳам муҳим ашъвий далил вазифасини ўтайди. Бобур асарларидаги ономастик бирликларни тадқиқ этишнинг илмий аҳамияти шундаки, чиқарилган назарий хулосалар ҳозирги кунда ўзбек филологиясида долзарб бўлиб турган матн тилшунослиги, бадиий матн лингвопоэтикаси ва ономастик бирликларнинг бадиий матнда қўлланилиши масалалари юзасидан мавжуд маълумотларни кенгайтиради ва тўлдиради.

Тадқиқот натижаларининг **амалий аҳамияти** шундан иборатки, Бобур асарларидаги теоним, антропоним, топоним ва бошқа ономастик бирликларнинг лингвопоэтик хусусиятларини тадқиқ этиш орқали чиқарилган хулосалар ўзбек тилининг туб моҳияти ва унинг асосий вазифаларининг намоён бўлиш қонуниятларини, умуман, ўзбек тилининг бадиий матндаги имкониятларини янада чуқурроқ ўрганиш учун муҳим илмий-назарий маълумотлар билан бойитади. Тадқиқот “Ўзбек ономастикаси”, “Матн тилшунослиги”, “Лингвопоэтик таҳлил”, “Ўзбек тили услубияти” каби фанлардан яратиладиган дарслик ва қўлланмаларнинг мукаммаллашувига хизмат қилади. Шунингдек, ўзбек тилининг бойлиги ҳисобланган исмлар, фамилиялар, отаисмлар, жой номлари каби ономастик бирликларнинг бадиий матндаги ўрнини аниқлашга, поэтик ономастиканинг назарий асосларини яратишга, бу соҳага оид терминологик тизимнинг ишлаб чиқилишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарларидаги ономастик бирликларнинг лексик-семантик, лингвопоэтик хусусиятларини тадқиқ этиш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

“Бобурнома” ва Бобур шеъриятида ономастик бирликларнинг муайян объект номини атаб келишидан ташқари ижодкорнинг турли бадиий ниятларини ёритишга хизмат қилиши асосланганлигига оид хулосаларидан Т.Н.Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика Фанлари илмий тадқиқот институти Қорақалпоғистон филиали томонидан 2020-2022 йилларда бажарилган А1-ХТ-0-92997 рақамли “Ёшларни умуминсоний, миллий ва тарихий кадриятлар уйғунлиги асосида маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг муаммолари” мавзусидаги фундаментал лойиҳасини амалга оширишда фойдаланилган (Т.Н.Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика Фанлари илмий тадқиқот институти Қорақалпоғистон филиали 2022 йил 18 августдаги 209-сон маълумотномаси). Натижада Бобур шеъриятида ономастик бирликлар бадиий санъатлар, ономастик метафора учун лингвопоэтик восита сифатида воқеланишидаги номлардан; “Бобурнома” ва Бобур шеъриятида ономастик

бирликларнинг муайян объект номини атаб келиш билан бирга ижодкорнинг турли бадий ниятларини ёритиш имконини берган;

“Бобурнома” ҳамда Бобур шеърлятида ономастик бирликлар бадий санъатлар, ономастик метафора учун лингвопоэтик восита сифатида воқеланиши далилланганига оид халосаларидан 2022 йилнинг 14 февралда “O‘zbekiston 24” радиоканалида эфирга узатилган “Муҳим мавзу” эшиттиришида фойдаланилган (“O‘zbekiston 24” радиоканалининг 2022 йил 24 июндаги 03-09-363-сон маълумотномаси). Натижада ушбу эшиттиришнинг мазмуни бойитилган ва тингловчилар “поэтик ономастика”, “поэтоним” терминлари ва тушунчаларининг англлатган луғавий маънолари билан танишган. Мумтоз адабиётимиз матнларидаги ономастик бирликларнинг бадиётдаги ўрни ҳамда ижодкорнинг номлар орқали ҳаёт йўли, шахсияти, тафаккури, ҳаёт дунёси билан яқиндан танишиш имконини берган;

“Бобурнома” ҳамда Бобур шеърлятидаги теоним, идеоним, этноним, мифоним, ктематонимларнинг аллюзивлик, интертекстуаллик, эталонлик, экспрессивлик, номинативлик, ассоциативлик, ассоциатив образлилик каби лингвопоэтик хусусиятлари далилланиб, бу ономастик бирликларнинг тарихий-бадий матнни шакллантирувчи лингвистик восита эканлиги исботланганига доир илмий хулосалардан “Бобур асарлари поэтонимларининг қисқача изоҳли луғати” (ISBN 978-9943-8476-0-6)ни нашрга тайёрлашда фойдаланилган. Натижада Бобур асарларидаги поэтонимларнинг бадий матндаги ўрни ва лингвопоэтик хусусиятларини аниқлаш имконини берган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 6 та илмий-амалий анжуманларда, шу жумладан, 3 та халқаро ва 3 та республика илмий-амалий анжуманида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 15 та илмий иш, жумладан, 1 та луғат, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 5 та мақола, улардан 1 таси хорижий журналда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч асосий боб, хулоса ҳамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, умумий ҳажми 156 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси ёритилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети, илмий янгилиги ва амалий қиймати ёритилган, натижалари тавсифланган, олинган натижаларнинг илмий ҳамда амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқотнинг жорийланиши, натижаларнинг эълон қилинганлиги, диссертация тузилиши ҳақида маълумот берилган.

Диссертациянинг биринчи боби “**Ономастик бирликларнинг ўрганилиш тарихи ва назарий асослари**” деб номланган ва тўрт бўлимни ўз ичига олади. Дастлабки бўлим “*Ўзбек тилшунослигида тарихий-бадий асар тили ва тарихий ономастиканинг ўрганилиши*” тадқиқига бағишланган. Бунда бадий асар тили ҳамда у билан боғлиқ муаммолар, тарихий-бадий асар тили бўйича тадқиқотчилар олиб борган тадқиқот ҳақида мулоҳазалар билдирилган. Бадий асар тилига том маънода бўлган қизиқиш ХХ асрнинг 20-йилларидан бошланганини эътироф этиш мумкин. Бадий асар тили, жумладан, уларнинг лексикасини ўрганишга даставвал хорижлик олимлар жиддий эътибор бера бошладилар. Бу соҳада В.В.Виноградов¹⁰, Г.О.Винокур¹¹, А.И.Ефимов¹² сингари олимларнинг хизматларини алоҳида таъкидлаб ўтилди.

Ўзбек тилшунослигида бадий асар тили тадқиқи билан боғлиқ илмий-тадқиқот ишлари кейинги йилларда анча жонланди. Л.Абдуллаева¹³, С.Ашурбоев¹⁴, Б.Бафоев¹⁵, А.Рустамов¹⁶, Б.Турдалиев¹⁷, М.Йўлдошев¹⁸ ва бошқаларнинг докторлик диссертациялари шулар жумласидандир. Х.Дониёров ва Б.Йўлдошевлар томонидан яратилган “Адабий тил ва бадий стиль” номли илмий асарида бадий матн тилини тадқиқ этишнинг аниқ йўллари ва усуллари белгилаб берилган.

Ўзбек тарихий топонимикаси ва антропонимикаси бўйича академик Б.Аҳмедов, академик А.Муҳаммаджоновларнинг айрим тарихий топонимлар этимологиясига доир кузатишлари¹⁹, Ш.Камолиддиннинг Ўрта Осиёдаги қадимги туркий топонимияга оид ишлари диққатга сазовор²⁰. Н.Хусановнинг XV аср ёзма ёдгорликларидаги антропонимларга, Ш.Ёкубов ва Б.Бафоевларнинг Алишер Навоий ономастикасига, М.Турдибековнинг Абулғози Баҳодирхоннинг “Шажараи турк” асари ономастикасига, И.Худойназаровнинг ўзбек фольклори

¹⁰ Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М.: Высшая школа, 1981. – 102 с.

¹¹ Винокур Г.О. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 44-52.

¹² Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. – М.: МГУ, 1968. Ефимов А.И. Язык и стиль. – М.: Наука, 1977. – 241 б.

¹³ Абдуллаева Л. Стилистическая дифференция лексики узбекской художественной литературы // Автореф. дис. .д-ра филол. наук. – Ташкент, 1980. – 48 с.

¹⁴ Ашурбоев С. Структурно-семантические особенности простого предложения в прозаических произведениях Алишера Навои // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1990. – 51 с.

¹⁵ Бафоев Б. Лексика произведений Алишера Навои (лексико-семантические, стилистические и тематические исследования) Автореф. дис. .д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – С. 54.

¹⁶ Рустамов А. Некоторые фонетические и морфологические особенности языка произведений Алишера Навои // Автореф. дис. .д-ра филол. наук. – Ташкент, 1966. – С. 62.

¹⁷ Турдалиев Б. Хамза и узбекский литературный язык (начало XX века) // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1988. – С. 48.

¹⁸ Йўлдошев М. Бадий матннинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол.фан.д-ри. ...дисс. – Тошкент: ЎЗР ФА ТАИ, 2009. – 316 б.

¹⁹ Муҳаммаджонов А. “Турон” геоними ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – №2. – Б. 12-16; Самарқанднинг тарихий топонимлари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. № 4. – Б. 37-42; Марғилон-Марғинон номининг маъноси ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 5. – Б. 39-42; Фарғона номининг маъносига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 6. – Б. 7-12; “Кува” ёки “Кубо” топоними ва “Кубод” атамасининг этимологик асослари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2008. № 3. – Б. 41-46.

²⁰ Камолиддин Ш.С. Древнетюркская топонимия Средней Азии. – Ташкент: Шарк, 2006. – С. 192.

ономастикасига бағишланган тадқиқотлари ўзбек номшунослигида муҳим аҳамият касб этиши эътироф этилган ва уларга муносабат билдирилган.

Бобнинг иккинчи бўлими “*Ономастик бирликларнинг бадиий матндаги ўрни ва тилшуносликда поэтик ономастика масаласи*” тарзида номланган. Ўзбек тилшунослигида номлар турли сатҳ ҳамда йўналишларда ўрганилган ва ўрганилмоқда. Шундай йўналишлардан бири поэтик ономастикадир. Поэтик ономастика ономастиканинг адабий танқид, стилистика, поэтика, семиотика, матн тилшунослиги ва бошқа фанлар билан туташган жойида вужудга келган. Мазкур фан О.Фоньякова кўрсатишича “ҳақиқий ва ҳаёлий ономастика элементларининг ҳар бир ёзувчи ва алоҳида матн ижодида индивидуаллиги ва қўлланилиши асосида акс этади”.

Рус ва ўзбек тилшунослари тадқиқотларида “*адабий ономастика*”, “*стилистик ономастика*” ва “*поэтик ономастика*”²¹; ўрганилаётган тушунчани белгилаш учун “*поэтоним*” (В.М. Михайлов), “*адабий оним*” (О.А.Карпенко, Г.А.Силаева), “*адабий-бадиий оним*” (М.В.Карпенко, Б.А.Никонов, В.М.Михайлов), “*ёзувчилар тилидаги тегишли исм*” (С.А.Копорский) каби соҳа терминларини қиёслаб, унга кўра *адабий ономастика* бирлиги *адабий оним*; *поэтик ономастика* бирлиги “*адабий-бадиий оним*”; *стилистик ономастика* бирлиги “*ёзувчилар тилидаги тегишли исм*” эканлиги далилланди. Тадқиқотчилар нуқтайи назаридан “*поэтоним*” атамасининг универсаллиги²² асосланди. Шунингдек, поэтонимларни жанр ва бадиий асар йўналишига кўра *анъанавий, тарихий, тарихий-замонавий, замонавий, тўқима* турларга ажратиш таклиф этилди.

“Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати”да поэтонимлар шеърый асарда *аллюзив ном, ономастик метафора* вазифасида, бирор хусусиятнинг *эталон* сифатида келиши ва шеърый асарларда қўлланган поэтонимлар *талмеҳ, тажнис, ташихис, ташибеҳ, такрир, муболага, иттифоқ, ийҳом, истиора, нидо* каби бадиий санъатлар; *апострофа, хушоҳанглик, аллитерация* каби услубий воситаларни юзага келтиришда муҳим лингвопоэтик восита мақомида келишини²³; насрий асарларда “*сўзловчи*” *ном*, асар қаҳрамонларининг ички қиёфасига бирор жиҳатдан ишора қилиб, бадиий тимсолни тўлақонли тасвирлаш, асрга рамзийлик, киноявийлик, кулгили кайфият бахш этиш, жанрга хос услубни шакллантириш каби мақсадларга хизмат қилиши келтириб ўтилгани²⁴, шу луғат асосида поэтонимларнинг *аллюзивлик, интертекстуаллик, апеллятивлик, эталонлик, экспрессивлик, рамзийлик, номинативлик, ассоциативлик, метафорик образлик, ассоциатив образлик, ономастик метафора, интенсив ном, сўзловчи ном, лингвопоэтик восита* каби вазифаларни бажариши

²¹ Калинин В.М. Поэтика онима. – Донецк, 1999. – С. 126.

²² Крылова А. Г. Онимы и их роль в создании экспрессивности художественной прозы Ю.В.Буйды: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2020. – С. 11.

²³ Худойберганова Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиё, 2016. – Б. 5.

²⁴ Худойберганова Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиё, 2016. – Б. 95.

хамда бошқа манбаларда поэтонимларнинг энг характерли хусусиятлари сифатида *номинатив, стилистик (поэтик), эстетик, интертекст, матн ҳосил қилувчи, перспектив (нуқтайи назар), локализация, социологик, аллюзив, мифологик* каби функциялари аниқланди.

Бобнинг учинчи бўлими **“Бадиий матнда қўлланган ономастик бирликлар лексик-семантик, лингвопоэтик тадқиқи”** тарзида номланган. Бадиий матнда ономастик бирликларнинг поэтик мақсадда қўлланиши, уларнинг асар бадииятидаги ўрни ва тил хусусиятлари рус тилшунослигида ва туркийшуносликда атрофлича ўрганилганини таъкидлаш мумкин. Бу борада А.В.Суперанская, А.А.Фомин, В.М.Калинкин, В.Д.Бондалетов, Н.В.Виноградова, Н.В.Подольская каби рус тилшунослари²⁵; Э.Гунгўрд, Ў.Кибар, Л.М.Хамитова, Н.Ерғазиева, Г.Ф.Саттаров, Р.Х.Гаррапова, А.Р.Биктимирова, К.З.Жаппар, О.Т.Сайимбетов каби турк, татар, қозоқ, озарбайжон, қорақалпоқ тилшунослари²⁶ тадқиқот олиб боришган. Бадиий матнда ономастик бирликларнинг поэтик мақсадда қўлланиши, уларнинг асар бадииятидаги ўрни ва тил хусусиятлари ўзбек тилшунослигида Э.Қиличев, И.Худойназаров, Т.Қурбонов, Н.Хусанов, Б.Йўлдошев, Д.Анданиязова, Н.Ахмаджоновлар тадқиқотларида қисман ўрганилган.

Д.Худойберганова, Д.Анданиязова, Н.Ахмаджонов тадқиқотлари, Б.Йўлдошев, Х.Бўронованинг Эркин Самандарнинг ономастик бирликларни қўллаш маҳорати (“Қуюн излари ёхуд Огаҳий” тарихий романи асосида) монографияси кабиларга муносабат билдирилди.

Поэтик ономастика эса лингвопоэтиканинг текшириш объекти. Рус тилшуноси Н.В.Подольская, В.М.Калинкин, С.И.Зинин қарашларига мувофиқ тарзда номлар поэтикасини ўрганувчи соҳани “поэтик ономастика” деб аташ маъқулланди.

Назаримизда, бадиий матндаги ҳар қандай ном эмас, балки бадиий асар жанри ва йўналишига кўра ижодкор бадиий ниятини ёритишга хизмат қилган, услубий восита ёки бадиий-тасвирий воситаларни юзага келтирган номлар поэтоним термини остида ўрганилиши мақсадга мувофиқ. Унинг

²⁵ Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 102 с.; Фомин А.А. Литературная ономастика в России: Итоги и перспективы. // Вопросы ономастики. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета. 2004. – № 1. – С. 108-120; Калинкин В.М. Теоретические основы поэтической ономастики: Автореф. дисс.... д-ра филол наук. – Киев, 2000. – 54 с.; Бондалетов В.Д. Русская ономастика. – М.: Просвещение, 1983; Виноградова Н.В. Имя в художественном тексте: Автореф. дисс. ...канд. филол наук. – Твер, 2002; Подольская Н.В. Словар русской ономастической терминологии. 2-е издание. – М.: Наука, 1988. – 123 с.

²⁶ Гўнгўрд Э. Ана ҶизгилерийлеТўрк КиҶи Адлари Системи. – Анкара, 1992; Кибар О. Тўрк Кўлтўрўнде Ад Верме. – Анкара: Аксағ, 2006; Хамитова Л.М. Поэтический ономастикон в татарских детских стихотворениях (на материале художественных текстов Ш.Галиева И.Р.Миннуллина): Дисс. ...канд. филол. наук. – Елабуга. 2007; Ерғазиева Н. Взаимосвязь прозвищ, табу и эвфемизмов в казахском языке / Ономастика Узбекистана. – Ташкент, 1989. – С. 118-120; Сатаров Г.Ф. Татар исемлери сузлеге. – Казан: Татарстан китап нешрияти, 1981; Гаррапова Г.Х. Поэтическая ономастика прози Мухаммета Магдеева: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Казан: Казанск. гос. ун-т, 2000; Биктимирова А.Р. Лингвистическая и ономастическая поэтика татарских народных песен: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. Казан: Казанск. гос. ун-т, 2003.; Жаппар К.З. Эстетические функции имен собственных в поэзии О.Сулейменова: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Алмата, 2000; Сайимбетов О.Т. Қарақалпақ тилиндеги меншикли адам атлари. – Нокис: Билим, 2000. – 86 б.

турлари сифатида поэтик юкли шахс номларига нисбатан “антропоним” эмас, балки “*поэтик антропоним*”, жой номларига нисбатан “топоним” эмас, “*поэтик топоним*”, ҳайвонларга атаб қўйилган номлар учун зооним эмас, “*поэтик зооним*” тарзида қўллаш маъқул деб топилди.

Бобнинг тўртинчи бўлими “*Бадиий матннинг ономастик кўлами ва поэтонимлар таснифи*” деб номланган. Тилшуносликда ономастик кўлам деганда, муайян халқ тилидаги реал, тахминий ва хаёлий объектларни номлаш учун қўлланадиган атоқли отлар мажмуи тушунилади²⁷.

Бадиий матннинг ономастик кўлами масаласи бевосита ономастик бирликларнинг лингвопоэтик тадқиқи билан боғлиқ ҳодисадир. Қолаверса, “бадиий матндаги ономастик бирликлар матн кўламини, мазмун ва услубини шакллантирувчи муҳим восита ҳисобланади”²⁸.

Тилшуносликда бадиий матннинг ономастик кўламини ўрганиш турли таснифлар асосида амалга оширилган. Айрим ишларда ономастик бирликларнинг турига кўра тасниф қилинса, айрим ишларда улар замонавий ва тарихий эканлигига кўра тасниф қилинган²⁹. А.Н.Деревяго, Л.М.Шетинин³⁰, В.Н.Михайлов³¹, Д.Анданиязоваларнинг³² бадиий асарнинг ономастик кўлами масаласида амалга оширилган ишлари ўрганилди.

Ономастик кўлам тушунчаси турли тилшунослар томонидан бир хил талқин этилса-да, унга бўлган ёндашувлар турлича. Лингвопоэтик ёндашув эса ана шундай ёндашувлардан бири сифатида ономастик кўламнинг асар бадиий-эстетик бутунлигини таъминлашдаги ўрнини аниқлаш учун хизмат қилиши асослаб берилди.

“Бобурнома”даги ономастик бирликларнинг статистикаси бўйича тадқиқотчилар томонидан турлича ҳисоб-китоблар қилинган. Жумладан, тадқиқотчи М.Ҳошим “Бобурнома”да 1605 антропоним, 1151 та топоним, 277 этноним, 414 та зооним ва фитонимлар, 40 та китоб ва рисола номлари мавжудлигини ҳисоблаб чиққан³³; Т.Нафасов 1406 та киши исми, 1100 дан ортиқ жой номи, 70 га яқин этноним келтирилганини қайт этган³⁴, Ғ.Эшонов подшоҳлардан тортиб, давлат арбоблари, суворийлар, дин арбоблари, шоирлар, деҳқонлардан иборат 1550 га яқин кишининг номи тилга олинган, уларнинг жуда кўпчилигининг шахс сифатидаги фазилатлари, феъл-атвори,

²⁷ Бу ҳақда қаранг: Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент, 2013. – Б. 34.

²⁸ Алтухова О.Н. Поэтонимы-медиаторы в макроконтесте произведений В.Пелевина // Социосфера. – М., 2014. – № 3. – С. 50.

²⁹ Бу ҳақда қаранг: Сулова Т.Д. Ономастикон В.П.Катаева (на материале тетралогии «Волны черного моря») // Русская ономастика. – Одесса, 1984. – С. 146.

³⁰ Шетинин Л.М. Слова, имена, вещи. Очерки об именах. Ростов-на-Дону, 1966. – С. 126-132.

³¹ Михайлов В.Н. Собственные имена персонажей русской художественной литературы XVIII и первой половины XIX вв., их функции и словообразование. Диссертация. – М., 1956. – С. 60.

³² Анданиязова Д. Бадиий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – Б. 14.

³³ Ҳошим М. Беш юз йиллик комус // Тафаккур, 2003. – № 1. – Б. 24-25.

³⁴ Нафасов Т. Бобур – номшунос // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 39.

яхши ёки ёмон хусусиятларига ўз муносабатини билдирган³⁵, Р.Расулов, “Бобурнома”да тахминан 15 минг сўздан фойдаланилганини, шу жумладан, географик номлар 1000 дан ортиқлиги, 1800 дан кўпроқ киши исмлари учрашини³⁶ таъкидлаган, Г.Жўраева “Бобурнома”да 1560 нафар персонаж ҳақида фикр юритилган бўлиб, муаллиф уларнинг ҳар бирига жамиятдаги мавқеи, ўша давр сиёсий-ижтимоий қарашлар талабига муносиб баҳо беради, таърифлайди³⁷ деб қайд этган, Р.Сайдуллаева луғатида “Бобурнома” асарида 1,5 мингдан ортиқ антропонимлар, 1000 дан ортиқ топонимлар, 50 га яқин этнонимлар, бир қатор зоонимлар, космонимлар, ктематонимлар учрашини³⁸ маълумот сифатида келтиргани аниқланди.

3.Холманованинг “Бобурнома” лексикаси тадқиқи” мавзусидаги ишида лингвостатистик таҳлил юқорида қайд этилганлардан фарқли жиҳатларга эга. Олиманинг ҳисобича “Бобурнома”да 14728 та сўз қўлланган. Шундан 4007 таси (асар лексикасининг 27,2%и)ни номлар ташкил қилади, жумладан: 1507 та антропоним, жумладан, 85 таси туркий, 181 таси форсча-тожикча, 533 таси арабча, 66 таси ҳинд тилига оид, 12 таси мўғулча, 2 таси хитойчадир. Қолганлари гибрид сўзлардан шаклланган номлардир. 1253 та топоним, 284 та этноним, 175 та зооним, 247 та фитоним, 37 та китоб ва рисола (библионимлар), 4 та кема номи (наутонимлар)³⁹ асарда мавжудлигини ҳисоблаб чиққан. Бизнинг ҳисобимиз ҳам 3.Холманованинг кузатишларини тасдиқлади. Шунингдек, Бобур шеърлятида 140 га ономастик бирлик борлиги аниқланди, жумладан, 42 та антропоним, 40 та топоним, 20 ктематоним, 8 та теоним, 5 та этноним, 6 та идеоним (библионим ва бошқа), 4 та мифоним, 2 та космоним, 2 та байрам номи ва бошқа номлар. Бу эса асар ономастик кўламининг кенглиги ва ҳар бир макро ва микро кўламга эътибор қаратишни тақозо этди. Натижада бадиий матннинг ономастик кўламига лингвопоэтик ёндашувда фақатгина муайян бадиий ният билан қўлланган ономастик бирликларгина эмас, китобхонга завқ берувчи номга ҳам диққатни қаратиш лозим, деб топилди. Бобур асарлари ономастик кўламига лингвопоэтик ёндашув асосида “Бобур асарлари поэтонимларининг қисқача изоҳи” луғати тузилди.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Бобурнома”даги ономастик бирликларнинг лексик-семантик, тарихий-этимологик, лингвопоэтик хусусиятлари**” деб номланган ва уч бўлимни ўз ичига олади. Дастлабки бўлим **“Бобурнома”даги антропонимларнинг лексик-семантик ва бадиий эстетик хусусиятлари**”ни тадқиқ этишга бағишланган. Асардаги

³⁵ Эшонов Ғ. “Бобурнома”да комил инсон тимсоли // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 57.

³⁶ Расулов Р. Бобур – ўзбек тилининг софлиги учун курашувчи // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 44.

³⁷ Жўраева Г. “Бобурнома” асарида персонажлар характеристикаси // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2018. –№8. – Б. 34-36.

³⁸ Сайдуллаева Р. Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома” асаридаги ономастик бирликларининг изоҳли луғати. – Қарши, 2022. – Б. 6.

³⁹ Холманова З. “Бобурнома” лексикаси тадқиқи. – Тошкент: Фан, 2007. – Б. 19-21.

антропонимларнинг асосий қисми муаллифга замондош шахслар исмларидир. Улар лексик-семантик хусусиятларига кўра: 1) диний антропонимлар; 2) тарихий антропонимлар; 3) поэтик антропонимларга ажратиб ўрганилди. Асардаги диний антропонимлар қуйидагича таснифланди: а) пайғамбарлар исми: *Яъқуб, Муҳаммад, Закариё, Ҳазрат Нух*; б) пайғамбарларнинг яқинлари исми: *Ҳайдар, Ҳасан Халифа, Имом Абу Ханифа*; д) авлиёлар исми: *Авлиёхон, Хожжа Аҳрор Вали, Хожжа Калон*; е) шайхлар исми: *Шайх Абдулло барлос, Шайх Абдулло эшик ога* каби.

Асар антропонимиясининг асосий қисмини тарихий антропонимлар ташкил этади. Тарихий шахс исмлари ижтимоий ҳолатига кўра қуйидагиларга ажратилди: 1) шоҳ ва шаҳзодалар: *Темурбек, Улуғбек мирзо, Султон Ҳусайн Мирзо, Абдулазиз мирзо, Абдулатиф мирзо*; 2) ижодкорлар: *Навоий, Низомий, Шайх Саъдий Шерозий, Хондамир*; 3) Бобурга хизмат қилган ва ёрдам берган шахслар: *Қамбар Али, Алихон Фармулий, Ёдгор Муҳаммад Носир мирзо, Зуннун аргун* кабилар. Асарда поэтик антропонимлар кам қўлланган. *Жамшид, Фаридун* каби антропонимларни киритиш мумкин.

“Бобурнома”да кўплаб лақаб ва тахаллуслар келтирилган. Лақаблар номланишига қараб қуйидаги семантик гуруҳларга ажратилди: 1) иккинчи ном сифатида қўлланган лақаблар: *Олачахон, Хоникахон, Қорақўзбегим, Оқбегим*; 2) машғулотига қараб қўлланган лақаблар: *Маснапийгўй, Саллоҳ*; 3) куч-қудратни ифодаловчи лақаблар: *Бўка, Ҳизабруллоҳ*; 4) шу шахс билан боғлиқ бир воқеага асосланган лақаби: *Карк, Дармиён*.

“Бобурнома”да келтирилган тахаллуслар қуйидагича тасниф қилинди: 1) адиб дидига мақбул тушган мавҳум сўзлар асос бўлган тахаллус: *Вафойй, Фоний, Фарибий, Фақирий, Туфайлий*, ва б.; 2) ижодкорнинг касби, ҳунарига ишора қилган тахаллус: *Биноий* (бинокор) ва б.; 3) отасининг ижтимоий мавқеи мотив ёки шахснинг насл-насабини ифодаловчи тахаллус: *Осафий* ва б.; 4) шахснинг исмидан ясалган тахаллус: *Ҳусайний* (Султон Ҳусайн Бойқаро) ва б.; 5) шахснинг она юрти, турар жойи номидан ясалган тахаллус: *Бадахший, Жомий, Гозургоҳий, Ҳотифий* ва б.; 6) маҳоратига қараб берилган тахаллус: *Муаммоий, Баёний* ва б.; 7) Осмон жисмларига ишора қилиб қўйилган тахаллус: *Суҳайлий, Ҳилолий* ва б.

Асардаги *Танбал, Жамшид, Фаридун, Зардушт, Шайх, Мулло Шихоб, Хондамир, Улуғбек, Аббос, Абдулатиф, Бобо Ҳусайн, Фўлод, Чаҳоршанба* ва бошқа антропонимларнинг бадиий матндаги ўрни ва вазифаси ёритиб берилди. Масалан, “Бобурнома”да келтирилган *Фўлод* антропоними *ийҳом* санъати учун лингвопоэтик восита бўлган, яъни *Фўлод* антропоними икки хил маънода *Фўлод* (султон) “*шахс исми*” маъносида ва “*нўлат*” (қаттиқ жисм) маъносида қўлланган, яъни антропонимнинг окказианал маъноси мавжуд.

“Бобурнома”да келтирилган шеърий матнлардан ташқари насрий парчаларда антропонимлар ҳам поэтик, ҳам лингвистик юк олган. Масалан, “...*Ғаройиб воқеалардан бири шуки, Султон Ҳусайн мирзо Бадиуззамон*”

мирзони енгган чоршанба куни, Астрободда Музаффар мирзо Муҳаммад Мўмин мирзони энгади. Бундан ажаброғи шундаки, Чаҳоршанба исмли киши Муҳаммад Мўмин мирзони қўлга тушириб келтиради...” (БН:54). Мазкур матнда Чаҳоршанба антропоними орқали Чаҳоршанба исмли кишининг чоршанба куни туғилганлигини, яъни шу исмнинг мотиви маълум бўлса, иккинчи томондан чоршанба куни бўлган воқеани Бобурнинг хотирасида узоқ қолиши учун сабаб бўлган. Бу антропоним матнни аллюзив ном сифатида бойитган.

Бобурнинг иккинчи бўлими **“Бобурнома”даги топонимларнинг лексик-семантик, тарихий-этимологик ва лингвопоэтик хусусиятлари**” деб номланган. Топонимика номшуносликнинг жой номларининг пайдо бўлиши, ривож, вазифавий хусусиятларини ўрганувчи соҳасидир⁴⁰. Туркий қатламга оид топонимлар лексик-семантик жиҳатдан қуйидагиларга ажратилди: 1. Антропоним асосида шаклланган жой номлари: *Қоратегин, Қутлуққадам*. 2. Шахс касб-корини билдирувчи сўзлардан шаклланган жой номлари: *Чўпон, Тутқовул*. 3. Худуд учун характерли бўлган белги-хусусиятни таъкидловчи жой номлари: *Олатоғ, Олмалиқ, Оқсув, Қизилсув, Қоракўл, Қора работ, Қўштегирмон, Илон ўтти*. 4. Қабила-уруғ номлари асосида шаклланган жой номлари: *Қипчоқ, Қарлуқ, Уйғур, Озарбайжон*. 5. Худудий миқдорни билдирувчи сўзлардан шаклланган жой номлари: *Тўққуз ўлум, Еттикент, Қирқариқ*. 6. Воқеа-ҳодисага ишора қилувчи сўздан шаклланган жой номи: *Такасекратку, Ҳодарвеш*. 7. Ҳайвонлар жуда кўп бўлган ва шу ҳайвон номлари билан аталган жой номи: *Кийикли, Қулонлисой*. 8. Маълум бир иш-ҳаракатни бажариш асосида номланган жой номи: *Банди Солор (Аслида Бандсолур)*. *Банди Солор* топонимининг ҳозирги “Бобурнома” матнларида нотўғри ёзилгани ва бу сўз соф ўзбекча *Бандсолур*⁴¹ эканлигини манбалар асосида далилланди. “Бобурнома”даги топонимларнинг асосий қисми ҳозирги туркий тилларда учраши⁴², бу соҳада кўплаб тадқиқотлар олиб борилгани, аммо бадиий асарларда қўлланган ономастик бирликлар, жумладан, топонимларнинг лингвопоэтик хусусиятлари махсус тадқиқ этилган ишлар ўзбек ономастикасида жуда камлиги аниқланди.

Э.Қиличев бадиий асардаги топонимларни ўрганишнинг аҳамиятини қуйидагича таъкидлайди: Бадиий асар тилидаги географик жой номларини ўрганиш, аввало, топонимика илмини ривожлантириш учун муҳим бўлса, сўнгра ёзувчи услубини белгилаш учун ҳам аҳамиятлидир⁴³. Бу ўринда фақат Т.Қурбоновнинг ёзувчи Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар. Бобур”, “Авлодлар доवони. Ҳумоюн ва Акбар” тарихий романлари таҳлили асосида

⁴⁰ Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б. 76-77.

⁴¹ Қозоқов Т., Воҳидов А., Рўзинов Б. Ибрат нигоҳидаги Ахсикент. – Тошкент, 2018. – Б. 59-61.

⁴² Атанязов С. Туркменистаның топонимиясы. – Ашгабат: Ўлим, 1981.

⁴³ Қиличев Э. Бадиий тасвирнинг лексик воситалари. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 62.

эълон қилинган ишини алоҳида таъкидлаш лозим⁴⁴. Мазкур тадқиқотларда қўлланилган методларга таянган ҳолда “Бобурнома”даги топонимларнинг лексик-семантик, тарихий-этимологик ва лингвопоэтик хусусиятлари ёритилди.

“Тошканд” ва “Сайрам” топонимларининг ўрон сифатида қўлланганлиги асарга ўзига хос лингвопоэтик хусусият касб этган. Бу топонимлар асарда ўз маъносида қўлланмаган, балки матнга бошқа маънода келиб, коннотатив маъно метонимия кўчими асосида акс этган. Бундан ташқари асарда *Баяна*, *Бажавр*, *Назаргоҳ*, *Манер*, *Уқобайн* ва бошқа топонимларнинг лексик-семантик, лингвопоэтик хусусиятлари очиб берилди.

Бобур турк халқининг характери, мардонаворлигини аниқ кўрсатиш учун *Баяна* амирига ушбу парчани юборган: “...*Баянага қаландар пиёданни жўнатиб, Низомхонга ваъда ва таҳдид билан фармонлар юборилди. Мана бу қитъа бадиҳа қилиб, ёзиб юборилди:*

*Бо турк ситеза макун, эй мири Баяна,
Чолокию мардона турк аёнаст.
Гар зуд наёию насиҳат накуни гўш,
Онжоки аёнаст чи ҳожат ба баёнаст... ”*

(Мазмуни: *Эй Баяна мири, турк билан ўйнашма, туркнинг эпчиллиги ва мардлиги ҳаммага аён. Агар тез келиб насиҳатни қулоққа олмасанг, аён бўлган гапни баён қилишининг нима ҳожати бор.*) (БН:222). Бу байтда *эй мири Баяна* бирикмаси *нидо* санъати учун, шунингдек, *эй мири Баяна* шаклдаги *ёйиқ ундalma* ҳамда метонимия кўчимига лингвопоэтик объект бўлган.

Бошқа бир тўртликда *Бажавр* топоними орқали сўз ўйини қилинган, яъни *Бажавр* сўзи “қалъа” номи ва “зулм билан” маъносида қўлланилган:

*Қарору аҳд бо ёр инчунин набуд маро,
Газид ҳаржу маро кард беқарор охир.
Ба шиваҳойи замона чи чора созад кас,
Бажавр кард жудо ёрро зи ёр охир.*

(Мазмуни: *Менинг ёр билан қарору аҳдим бундай эмас эди. Охири ҳажри чақиб, мени беқарор қилди. Замона шиваларига киши нима чора қилади? Охирда Бажавр ёрни ёрдан жудо қилди.*) (БН:165). Шаклдошлик хусусиятига эга *Бажавр* топоними *ийҳом* санъатини юзага келишига лингвопоэтик восита бўлган.

Ёки бу парчадан *Уқобайн* топоними ономастик метафора усули (чунки *қоя* *уқоб* (бургут) *қуши* шаклига ўхшаган)да номланганлиги, топонимнинг апеллятивни ва мотивни ҳақида ҳам та’лимот берилганлиги аниқланди: “...*Шоҳи Кобул тогидан бир қоя-тумишуқ айрилиб турипти, уни Уқобайн*

⁴⁴ Қурбонов Т. Тарихий бадий асар ва давр тили масалалари (Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар. Бобур” романи асосида). – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 132; Қурбонов Т., Худойбердиева М. Бадий асарлардаги топонимларнинг лингвистик таҳлили ва изоҳи масаласи (Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар. Бобур”, “Авлодлар довони. Хумоюн ва Акбар” романлари материаллари асосида). – Самарқанд: СамДУ нашри, 2006. – Б. 79.

(икки бургут) дейдилар. Уқобайн қоясидан бошқа яна бир парчагина тоғ тушиган бўлиб, Кобул қалъасининг арки бу тоғнинг устидадир... ” (БН:264).

Бобнинг учинчи бўлими **“Бобурнома”даги этноним, зооним, ктематоним ва бошқа ономастик бирликларнинг лексик-семантик хусусиятлари, тарихий-бадий матнда лингвопоэтик восита сифатидаги ўрни** тарзида номланган. Бу бўлимда этноним, зооним, ктематоним, космоном, наутонимларнинг тарихий-бадий матнда лингвопоэтик восита сифатида қўлланганлиги ҳақида фикр-мулоҳазалар келтирилган ва уларнинг лексик-семантик ва лингвопоэтик хусусиятлари ёритилган. Масалан, “Бобурнома”да *Турк* этнонимининг қуйидаги маънолари кузатилди: 1) сўзнинг бош маъноси (халқ номини билдирган): “...мунинг зарари туркка ва мўғулга мусовидур...” (БН:85); 2) шахснинг миллати, элатини билдирган: “..турк ва ҳинд умароларини чорлатиб, чаин бердук...” (БН:89); 3) “содда” маъносини ифодалаган: “...Аҳмадбек турк киши эди, вале мардона ва давлатхоҳ эди...” (БН:91).

“Бобурнома”даги зоонимлар шаклланиш хусусиятларига кўра олти гуруҳга ажратилди ҳамда *Мургаки Қарши*, *Кашир тўтиси* ва бошқа зоонимларнинг лингвопоэтик хусусиятлари очиб берилди. Шунингдек, тадқиқотда *Ҳумой*, *“Осойиш”*, *“Оройиш”*, *“Гунжойиш”*, *“Фармойиш”*, *Суҳайл*, *“нози Алишерий”*, *“полони Алишерий”*, *“Алишерий”*, *“Хамса”* ва бошқа ономастик бирликларнинг лингвопоэтик хусусиятлари аниқланди. Масалан, асарда Алишер Навоийнинг шоир ва арбоб сифатида машҳурлигидан Алишер антропоними *“нози Алишерий”*, *“полони Алишерий”* ктематонимларига айланиб, матнда метонимияни ҳосил қилган аллюзив номдир: “... Алишербек кўп ва яхши нарсалар ихтиро қилган эди. Мабодо, бирор киши қайсидир ишда бир янгилик яратса, у нарсанинг ривожу ва равнақи учун уни **“Алишерий”** деб атадилар. Баъзилар ҳазил билан Алишербекка нисбат берар эди. Чунончи, Алишербек қулоқ оғригида рўмол боғлагани учун хотинлар кўк рўмолни қийшайтириб **“нози Алишерий”** деб атадилар. Бинойи ҳам *Ҳиротдан жўнаш вақтида эшаги учун тўқим тикувчига ҳеч кимда мутлақо учрамаган ўзгача бир тўқим буюртиради ва отини “Алишерий” деб атайди. У **“полони Алишерий”** номи билан машҳур бўлди...” (БН:139).*

Насрий ва шеърий матнда *Суҳайл* космоними *истиора*, *метафора* каби бадий ҳамда лингвистик воситаларни ҳосил қилган. Чунки ўз маъносида юлдуз номи сифатида, кўчма маънода Бобурнинг ўзига ишора қилган: “...Суҳайл юлдузини сира кўрмаган эмасдим. Довонга чиққан заҳотиёқ осмоннинг жануб тарафи пастида ёруғ юлдуз кўринди. Шу Суҳайл эмасмикин дедим. Суҳайлдир, дедилар. Боқи Чағониёний бу байтни ўқиди:

Ту Суҳайли, то кужо тобию кужо толиъ шави,

Чаши ту бар ҳар ки меафтад нишони давлат аст.

(Мазмуни: Сен Суҳайлсен, қайда балқиб, қайда порлайсан экан, Кўзларинг ҳар кимга тушса, бўлди давлатдан нишон.) (БН:103).

Бобур Сайфий Бухорий ҳақида гапириб, унинг достони йўқлигини айтади ва бу ҳолнинг далили деб ушбу қитъани келтиради:

*Гарчи достон шеър суннатидир,
Мен газални фарзи айн дейман.
Дилкашгина беш байтни, рости
Икки “Хамса”дан устун қўяман (БН:140).*

Қитъада Сайфий Бухорий “Хамса” библионими орқали сўз ўйини қилган. Беш байтни ўша даврда машхур бўлган икки форсий “Хамса”, яъни достондан устун қўяди. Хамса сўзининг луғавий маъносига ишора қилган. Шундан келиб чиқиб қарасак, “беш байт”ни “икки бешлик”дан устун қўяман, дейди. Бу тўртлик орқали Сайфий Бухорийнинг маънавий олами очиб берилган, “Хамса” идеоними интертекстуал матн ҳосил қилган ва лингвопоэтик хусусият касб этган.

Диссертациянинг **“Бобур шеърлятидаги ономастик бирликларнинг лексик-семантик ва лингвопоэтик хусусиятлари”** деб номланган учинчи боби тўрт бўлимдан таркиб топган. Бобнинг биринчи бўлими **“Бобур тахаллусининг лингвопоэтикаси”** тарзида номланган. Бобур тахаллусининг танланиши ва этимологияси ҳақида манбаларда турлича талқинлар мавжуд. Масалан, америкалик олим Ҳ.Лембнинг “Бобур – йўлбарс” романида⁴⁵, А.Абдуғафуровнинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг 1983 йил 13 март сонидан босилган “Бобир эмас, Бобур” номли, Ф.Исоқов, А.Абдулҳамидовларнинг “Бобур”ми ё “Бобир”? номли мақолаларида, Ваҳоб Раҳмонов ва Каромат Муллаҳўжаевалар⁴⁶, шунингдек, номшунос олим Э.Бегматов⁴⁷ томонидан Бобур тахаллуси ва унинг танланиши, этимологияси ҳақида билдирилган фикр-мулоҳазаларига муносабат билдирилган.

Бобурнинг лирик жанрдаги асарларини таҳлил қилганимизда унинг тахаллуси *Бобур* ҳамда *Бобуро* шаклларда ифодаланганлиги аниқланди. Тахаллус *ундалма*, *аллюзия* каби лингвистик бирликлар; *нидо*, *ташбеҳ*, *тасдир*, *истифҳом*, *илтизом* каби шеърый санъатлар учун восита бўлгани, шунингдек, *радифни* юзага келтириб поэтик мақсадда қўлланилгани ёритилди. Масалан, *“Яхшилигни кўз тутарсен ул париваштин яна”* ғазали мақтаъсида шоирнинг тасвир маҳорати яққол намоён бўлган:

Оёғим етганча *Бобурдек* кетар эрдим, нетай,
Сочининг савдоси тушти бошима боштин яна.

Мисрада *“Бобурдек* (каби, сингари) кетар эрдим” деб ўз юртини ташлаб кетган Бобурнинг андуҳи тахаллус орқали китобхонга қўшимча маълумот бериб *аллюзив* маъно берган.

Бугунги кунда Бобур тахаллуси *Мирзо Бобур* (С.Саййид “Ватан надир”), *Шоҳ Бобур* (С.Саййид “Шоҳ Бобур”) шаклларда прецедент ном, ўзбеклар тафаккурида *шоир*, *тарихчи*, *географ*, *давлат арбоби*, *алифбо асосчиси*,

⁴⁵ Ҳошимова Д. Заҳириддин Муҳаммад Бобур: афсона ва ривоятлар // Тил ва адабиёт таълими, 2006 йил. 4-сон. – Б. 52.

⁴⁶ З.М.Бобур Бобурнома. – Тошкент: Ўқитувчи нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 8.

⁴⁷ Бегматов Э.А. Ўзбек исмлари изоҳи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2016. – Б. 63.

темурийзода, бобурийлар салтанати асосчиси, мусофир, ватан соғинчи ва муҳаббати каби ассоциацияланадиган поэтоним эканлиги далил-ланди.

Бобур тахаллусини тилшунослик, яъни ономастик аспектда ўрганиш ҳам лингвистик, ҳам бадий-эстетик хулосалар чиқаришга имкон бериши мисоллар асосида кўрсатилди.

Бобнинг иккинчи бўлими **“Бобур шеърлятидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва бадий эстетик хусусиятлари”** номланган. Унда поэтик антропонимлар ҳақида фикр юритилган. Шеърлий матнда қўлланган ономастик бирликларни ўрганувчи соҳа ёки соҳанинг ўрганиш объекти ҳақида С.И.Зинин, М.В.Карпенко, Н.А.Хусанов, Ш.Ёқубовлар ўзларининг илмий тадқиқотларида алоҳида эътибор қаратишган. Ўзбек бадий матнида қўлланган номларнинг шаклланиш тарихи, лингвопоэтик хусусиятлари, ўзбек лингвомаданиятида тутган ўрнини ўрганишни ва таҳлил қилишни тарихий асарлардан бошлаш зарур. Шу мақсадда Бобур лирик асарларига кирувчи ғазал, рубоий, қитъа, туюқ, маснавий, фард, муаммо, маснуларда қўлланган поэтик антропонимлар таҳлилга тортилди. Бобур лирик асарларидаги ономастик бирликлар, яъни *Абдуссамади Тархон, Маҳмуд, Аёзи, Айюб, Фарҳод, Мажнун, Ширин, Ҳофиз, Салмон, Масиҳ, Комрон, Ҳассон, Рухдам, Султон Увайс бин Маҳмуд, Хизр, Жўжи* поэтик антропонимларга эътибор қаратилган. Улар *талмеҳ, лафф ва наир, иттифоқ, лутф, талмеҳ ва ийҳом* каби турли бадий-тасвирий воситалар объекти сифатида қўлланилган, услубий вазифалар (*ўхшатиш эталон*)ни ҳосил қилган ва *аллюзив ном* бўлиб келган. Масалан,

Бўл талабгор истар ар бўлсанг отонинг давлатин,

Тангри носир бўлса, эй Бобур, жаҳонгир ўлғасен (БД:2004,40)

Бу байтда Бобурнинг мажозан икки иниси (Жаҳонгир Мирзо), (Носир Мирзо)га ишора қилинган⁴⁸, деб изоҳ берилган. Бу ерда *Носир* ва *жаҳонгир* сифатлари *лутф, иттифоқ* каби бадий санъатларни юзага келтиришда лингвопоэтик восита бўлганлиги, Жаҳонгир, Носир антропонимларининг апеллятив асосларидан унумли фойдаланилганлиги, бадий-эстетик салмоқ ортганлиги далилланди.

Бобнинг учинчи бўлими **“Бобур шеърлятидаги топонимларнинг лексик-семантик ва лингвопоэтик хусусиятлари”** деб номланган. Тадқиқотда Бобур шеърларидаги микропонимлар уч гуруҳга ажратилди: 1. Географик ҳудуд, ўрин-жой тушунчасини билдирувчи микропонимларнинг ўзи ифодалаган объекти характерига кўра қуйидагича гуруҳланди: 1) оронимлар: *Андароб*. 2) гидронимлар: а) дарё номлари: *Дажла, Жайхун, Синд*; б) ҳовуз ёки булоқ номлари (мифогидронимлар): *Кавсар, Замзам*. 3) ёзи “яйлов” номи: *Борон ёзий*. Ёзи қадимги туркий тил манбаларида *ёзлиқ* шаклида ишлатилган. XIV аср ёзма манбаларида *йазы* “саҳро, чўл” маъносида қайд этилган⁴⁹. 2. Шахс томонидан бунёд этилган объект номлари: 1) масжид номлари: *Уқба*;

⁴⁸ Бобур девони. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 40.

⁴⁹ Қаранг: Таржумон – XIV аср ёзма обидаси. – Тошкент: Фан, 1980. – Б. 99.

2) шаҳарча номи: *Лангар*; 3) боғ номлари: *Боғи Жаҳон*. 3. Диний-афсонавий ўрин-жой номлари: *Жамрайи Ақаба, Миқёт*.

Ўзбек тилшунослигида топонимлар алоҳида шеърият мисолида ўрганилмаган. Уларнинг англатган маънолари, услубий-семантик, поэтик хусусиятлари махсус тадқиқ этилмаган. Шу муносабат билан Бобур шеърларида қелтирилган *Кобул, Борон ёзий, Дарраи нур, Кавсар, Лангар, Замзам, Қундуз, Бағлон, Ишкмиш; Хўст ва Норин, Каъба, Санбал* топонимлар таҳлилга тортилди. Масалан,

*Кишим йўқтурки, борсам Ишкмишка,
Кишим йўқтурки, борсам ишка мишка*

Ушбу мисраларда келтирилган *Кишим* ва *Ишкмиш* Афғонистоннинг икки шаҳридир. Бобур бу топонимлар орқали сўз қочирими қилган ҳамда бу топонимлар *талмех, лутф, тажнис* каби бадиий санъатлар учун восита бўлган, шунингдек, *Ишкмиш* – *ишка мишка* ўзаро оҳангдошликни ҳосил қилган. Кишим, Ишкмиш *аллюзив* ном сифатида қўшимча ахборот берган.

Бобур ижодида *Чин, Хито* прецедент номлар ва уларнинг машхур нарсалари (оҳу, мушк) поэтоним вазифасида келган. Байтдаги поэтик топоним тилшунослик нуқтаи назардан қаралса, *шаклдошлик* (чин-Чин), *полионимия ҳодисаси* (Чин, Хито), мумтоз адабиётимиздаги *лутф, талмех, тажнис* шеърий санъатлари учун восита бўлган:

*Гар чин десангиз, кўзи онинг оҳуи Чиндур,
Хатгини, хато қилмасангиз, мушки Хитодур.*

Бобур шеъриятида реал жой номлари интертекстуалликни ҳосил қилган, матн таъсирчанлигини оширган, ижодкорнинг географик тасаввури ҳамда ўша ҳудуд билан боғлиқ воқеага ишора қилган.

Бобнинг тўртинчи бўлими **“Бобур шеъриятидаги теоним, идеоним, этноним, мифоним, ктематонимларнинг лексик-семантик ва лингвопоэтик хусусиятлари”** тарзда номланган. Бунда туркий теонимлар, уларнинг энг қадимий ўтмиш тарихи ҳақида рус этнографлари ва шарқшунослари Г.П.Снесарёв, О.А.Сухарева, Н.Дыренкова, М.В.Стеблева, Т.Д.Баялиева, Н.Ф.Мокшин, А.Аслонов, ўзбек тилшунослари Ш.Махмараимова, Р.Нуритдинова, Я.Авлиёкуловларнинг фикр-мулоҳазалари, Б.Йўлдошев ва Х.Бўронова⁵⁰ларнинг бадиий асардаги теонимлар таҳлили ўрганилди.

Бобур шеъриятида *Тангри, Худо(й), Тангри таоло, Ҳақ таоло, Қодир Оллоҳ, Қодир Худо, иншооллоҳ, Тенгри ҳақи, тенгри, Таоллалоҳ, Худованд, алҳамдулиллаҳ, Худога шукр, Биҳамдиллаҳ, ё раб* каби теоним ва теоним компонентли бирикмаларнинг; *ажсам, араб, турк, ҳинду, мўғул* каби этнонимларнинг; *Бобурий хати (Хатти Бобурий), “Мубаййин”, “Забур”, “Қуръон”, “Таброт”, “Вақое”* ва бошқа идеонимларнинг; *Буроқ, Исрофилъ, Мункир, Накир* каби мифонимларнинг; *Ой (моҳ, ҳилол), Қуёш* космонимларнинг; *Ийд, Наврўз* каби байрам номларнинг; *Ўн* икки мақом таркибига кирувчи *Ушиоқ, Наво, Бўсалиқ*

⁵⁰ Йўлдошев Б. Эркин Самандарнинг ономастик бирликларни қўллаш маҳорати (“Қуюн излари ёхуд Огаҳий” тарихий романи асосида). – Тошкент: Муҳаррир нашриёти, 2015. – Б. 77.

(Абу Салик), Рост, Хусайний, Ҳижоз, Рохавий (аслида Рахувий), Зангула, Ироқ, Исфохон, Зирафқанд ва Бузруг (Бузург-Бузрук) ва Шашмақомнинг таркибий қисми саналувчи *Моя, Наврӯз, Салмак, Гардония, Гувошт, Шаҳноз* каби ктематоним⁵¹ (муסיқий номлар)ларнинг тарихий-бадий асардаги роли ўрганиб чиқилди ҳамда лексик-семантик, лингвопоэтик хусусиятлари очиб берилди.

ХУЛОСА

1. Бугунги кунда ўзбек тилшунослиги, хусусан, ўзбек номшунослигида тарихий-бадий асарлардаги ономастик бирликларни лингвопоэтик хусусиятларини ўрганиш долзарб масалалардан ҳисобланади. Лингвопоэтика ҳозирги вақтда текшириш объекти ҳамда мустақил таҳлил методларига эга алоҳида илмий соҳа сифатида шаклланиб бормоқда. Бу соҳа лексикология, стилистика, поэтика, бадий асар таҳлили, матн лингвистикаси ҳамда лингвокультурология билан боғланган ҳолда кенг тараққий этмоқда.

2. Тарихий-бадий асарларда ижодкорнинг мақсади ва бадий ниятини очишга хизмат қилувчи ономастик бирликларни тадқиқ этишда *поэтоним* термини қуршовида ўрганиш мақсадга мувофиқ. Тарихий поэтонимлар замонга мос бошқа асардаги поэтонимларнинг танланишига ўз таъсирини ўтказди ва бадий асарда лингвопоэтик вазифа бажаради.

3. Тадқиқотда Бобур асарларидаги поэтик ономастиканинг бир-бири билан ҳар жиҳатдан боғлиқ бўлган анъанавий, тарихий, тарихий-замонавий поэтонимларнинг лингвопоэтик хусусиятлари ёритилди. Тарихий поэтонимлар асардаги бошқа тўқима поэтонимларнинг танланишига ўз таъсирини ўтказиши ва шу билан бирга уларнинг бадий асардаги лингвопоэтик вазифа бажариши асосланди.

4. Бобур асарларидаги ономастик бирликлар асарнинг структурал-семантик яхлитлигига хизмат қилиш баробарида бирор жанр табиатига хос тарихий колоритни юзага келтириши таҳлил этилди. Ономастик бирликлар халқнинг миллий менталитети, ўзига хос маданиятини кўрсатишда, ижодкорнинг бадий тафаккур даражасини намоён қилишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунда муайян ижодкор асарларининг барча ёки алоҳида бир асарининг ономастик қўламини тадқиқ этиш ҳам мақсадга мувофиқлиги ёритилди.

5. “Бобурнома” ва Бобур шеърлятида атоқли отлар лексик-семантик жиҳатдан таҳлил этилди. Тадқиқот амалий жиҳатдан ўзбек ономастикасини қимматли маълумотлар билан бойитиши далилланди.

6. “Бобурнома”даги ономастик бирликлар XV-XVI аср ўзбек номшунослигининг таркибий қисмларидан бирини ташкил этади. Асар ономастикасининг луғавий таркиби хилма-хил ва бой бўлиб, унда антропонимлар, топонимлар, зоонимлар, этнонимлар, шунингдек, атоқли отларнинг бошқа хил-типлари асосий ўрин тутди.

⁵¹ Бу ҳақда қаранг: Азизов С.А. Ўзбек ктематонимлари. Ономастика Ўзбекистана. – Ташкент, 1989. – С. 183-84.

7. “Бобурнома”даги антропонимлар: а) диний антропонимлар; б) тарихий антропонимлар; д) поэтик антропонимларга ажратилди ва изоҳланди. Диний, тарихий, поэтик антропонимларни бугунги кунда прецедент номлар сифатида ўрганиш лозимлиги кўрсатилди.

8. Антропонимик бирликлар доирасида ўрганилувчи исм, лақаб, тахаллус каби бирликларнинг барчаси бадиий матнда муайян бир мақсадни рўёбга чиқариш учун қўлланганлиги, бундай бирликлар, одатда, ёзувчининг образли тафаккури ва кўзлаган бадиий нияти билан уйғунлашган ҳолда намоён бўлиши тадқиқ этилди.

9. Ишда Бобур асарларида келтирилган топонимлар топонимик тадқиқотлар учун манба вазифасини ўтайди. Географик объектни англатувчи топонимлар ҳам лингвопоэтик жиҳатдан таҳлилга тортилди. Уларнинг бадиий матнда интертекстуалликни ҳосил қилиши, матнда таъсирчанликни ошириши, матнни шакллантиришда энг муҳим восита сифатида қатнашиши ўрганиб чиқилди.

10. Бобур асарларида қўлланилган теоним, этноним, зооним, идеоним ва бошқа ономастик бирликлар китобхонларга турли бадиий ҳамда эстетик завқ бериши ёхуд қайсидир тарихий ономастик бирлик тарихий шахс ва унинг фаолияти билан боғлиқ воқеани жонлантиришга хизмат қилиши аниқ мисоллар асосида тадқиқ этилди.

**SCIENTIFIC COUNCIL DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01.
AWARDING THE SCIENTIFIC DEGREES UNDER THE**

**KARSHI STATE UNIVERSITY
KARSHI STATE UNIVERSITY**

RADJABOV FERUZ UMARKULOVICH

**LEXICO-SEMANTIC AND LINGUOPOETIC PROPERTIES
OF ONOMASTIC UNITS IN THE WORKS OF ZAHIRIDDIN
MUHAMMAD BABUR**

10.00.01 – Uzbek language

**ABSTRACT OF DISSERTATION
for a doctor of philosophy (PhD) in philological sciences**

Karshi – 2022

The theme of the dissertation for a Doctor of philosophy (PhD) was registered by the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan by number B2022.1.PhD/Fil2175.

The dissertation has been carried out at Karshi State University.

The abstract of dissertation is posted in three languages (Uzbek, Russian and English (resume)) on the web-site of Karshi State University (www.qarshi.uz) and on Informational-educational portal "ZiyoNET" (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:

Jabborov Khujamurod

Doctor of philological sciences, associate professor

Official opponents:

Pardaev Azamat Bahronovich

Doctor of philological sciences, associate professor

Yuldashev Marufjon Mukhammadzhonovich

Candidate of philological sciences, associate professor

Leading organization:

Termiz State University

The dissertation defense will be held on "_____" _____ 2022 at _____ at the meeting of the Scientific Council awarding Scientific degrees DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01 at Karshi State University (Address: 180103, Karshi city, Kuchabog street, 17. Tel.: (0375) 225-34-13, fax: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz). Karshi State University building 2, room 202.

The dissertation is available at the Information-resource centre of Karshi State University, (registration number № ____). (Address: 180103, Karshi, Kuchabog street, 17. Phone: (0 375) 225-34-13; Fax: (0 375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@mail.uz).

Dissertation abstract is distributed on "_____" _____ 2022
(Mailing report № ____ on "_____" _____ 2022).

N.N. Shodmonov

Chairman of the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Professor

G.N. Tojjeva

Scientific Secretary of the Scientific
Council for awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor

O. Begimov

Deputy of the chairman of scientific
seminar under scientific council
on awarding the scientific degrees,
Doctor of philological sciences

INTRODUCTION (abstract of PhD dissertation)

Relevance and necessity of the research topic. A number of scientific directions have emerged in the world of linguistics and formed as a separate sphere. One of these areas is onomastics. In this area, many researches have been conducted and are being conducted that study the system of proper names in the period after the 60s of the XX century and the beginning of the XXI century. The research of onomastic units in the directions of modern linguistics, that is, onomastic units in a literary text, is conducted especially intensively from the point of view of linguopoetic, linguoculturological, cognitive-semantic, sociopragmatic relations.

In the world of linguistics, poetic onomastics on onomastic research is gaining popularity, that is, the study of onomastic units of a literary text. There is an increasing interest from a linguopoetic point of view in the study of historical onomastics, historical anthroponymy, historical toponymy and many other similar systems of proper names. Today, the role of onomastic units in a literary text in written monuments and historical and artistic works, as well as the disclosure of sociolinguistic, linguoculturological, linguopoetic aspects are among the topical issues.

One of such urgent problems of Uzbek linguistics is onomastic units reflected in the works of the great poet and statesman Zahiriddin Muhammad Babur. The research of linguistic, sociolinguistic, linguoculturological features of onomastic units in Babur's works has important practical and theoretical value. Because besides the fact that the onomastic units used in Babur's works, that is, anthroponyms, toponyms, ethnonyms, zoonyms, biblionyms, ktemonyms, phytonyms, cosmonyms, are an integral part of our vocabulary wealth, they are also valuable as our spiritual and national heritage. After all, "The preservation, study and transfer of historical heritage to generations is one of the most important priorities of our state's policy"¹. Therefore, the collection and scientific analysis of such onomastic units is one of the urgent issues that require constant research in the science of language.

Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4479 dated October 4, 2019 "On the wide celebration of the thirtieth anniversary of the adoption of the Law on the State Language of the Republic of Uzbekistan", No. PF-5850 dated October 21, 2019 "Measures to fundamentally increase the prestige and status of the Uzbek language as a state language" on measures", No. PF-6084 of October 20, 2020 "On measures to further develop the Uzbek language in our country and improve the language policy", No. PF-60 of January 28, 2022 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026", this dissertation work can serve to a certain extent the implementation of the tasks specified in the decision, decrees and other regulatory legal documents of February 10, 2022 PQ-126 "On measures to further improve the system of preservation, research and promotion of ancient written sources".

¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. I жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 29.

Compliance of the research with the priority directions of the development of science and technology of the republic. This research was carried out within the framework of the priority direction of the development of science and technology of the republic I “Ways of forming and implementing a system of innovative ideas in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state”.

The degree of research of the problem. In Uzbek linguistics, scientific research on various problems of onomastia was carried out by linguists such as: E.Begmatov, Z.Dusimov, T.Nafasov, S.Koraev, N.Husanov, E.Kilichev, B.Urinbayev, G.Sattorov, S.S.Rahimov, B.Yuldashev, I.Khudoinazarov, M.Rashidova, T.Kurbonov and S.Kenzhaeva². But in research in this direction, it cannot be said that the usage of onomastic units in a literary text with a poetic purpose, their place in the art of the work and the peculiarities of the language have been studied perfectly. In the research devoted to the skills of using language by a certain creator, determining the specifics of the writer in the use of surface units of a particular language, some opinions related to the methodological features of onomastic units are also expressed.

It is worth noting that in the last years of our independence in Uzbek linguistics, the manifested historical onomastic units, expressed by excellent examples of our rich classical and historical literature, are studied as a special research object based on various principles of analysis of anthropocentric, linguistic, lexico-semantic features.

Especially in Uzbek linguistics, especially since independence, effective and significant works devoted to the analysis of onomastic units of a literary text occupy leading positions. In particular, “Anthropocentric interpretation of literary texts in the Uzbek language” by D.Khudaiberganova³, “Linguopoetics of onomastic

² Бегматов Э.А. Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1965. – 28 с.; Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 263 б.; Исмларнинг сирли олами. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – 176 б.; Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент: ЎзМЭ, 1998. – 604 б.; Дўсимов З. Хоразм ономастикасининг шаклланиши ва Авесто. – Тошкент: Фан, 2010. – 112 б.; Нафасов Т. Топонимы Кашкадарьинской области. Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1968. – 24 с. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1988. – 287 б. Қораев С. Опыт изучения топонимике Узбекистана: Автореф.дисс. ...канд.филол. наук. – Ташкент, 1969. – 22 с. Хусанов Н. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидagi антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. д-ри. ...дисс. – Тошкент, 2014. – 130 б.; Қиличев Э. Айний асарларидаги антропонимларнинг стилистик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1978. – № 4. – Б. 21-24; Ўринбоев Б. Ғафур Ғулом асарларининг лингвопоэтикаси. – Самарқанд, 2008; Сатторов Ф. Ўзбек исмларининг туркий қатлами: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1990. – 21 б.; Раҳимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент: 1998. – 25 б.; Ёқубов Ш. Навоий асарлари ономастикаси. Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент: 1994. – 25 б.; Йўлдошев Б. Ўзбек ономастикаси масалалари (танлама фан) маъруза матнлари. – Самарқанд: – 65 б.; Худойназаров И. Антропонимларнинг тил луғат тизимидаги ўрни ва уларнинг семантик-услубий хусусиятлари: Филол. фан. номз... дисс. автореф. – Тошкент, 1998. – 26 б.; Курбонов Т. Бадиий асарлардаги топонимларнинг лингвистик таҳлили ва изоҳи масалалари. – Самарқанд, 2006. – 126 б.; Ўринбоев Б. Ғафур Ғулом асарларининг лингвопоэтикаси. – Самарқанд, 2008 – 132 б.; Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. Наврўз, 2014. – 230 б.; Бўриев С. Ургут тумани микропонимларининг лексик-семантик таҳлили: Филол. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент: 2010. – 23 б. Кенжаева С. Ўзбек тили антропонимларининг номинацион-мотивацион асослари ва тавсифи. – Қарши: Фан ва таълим, 2020. – 190 б.

³Худойберганова Д. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини. Филол.фан. докт.... дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – 72 б.

units in an artistic text” by D.Andaniyazova⁴, “Lexico-semantic features of anthroponymy of the Timurid period” by N.Muminova⁵, “Linguopoetic study of precedent names used in the artistic style” by N.Akhmadzhonov⁶ and as an example is the research by D.Yuldoshev “Anthropocentric research of proper names”⁷. In these researches, the anthropocentric interpretation of lexical units in the literary texts of the Uzbek language and the linguopoetic, lexico-semantic aspects of onomastic units in a literary text were studied both in general and in theoretical terms. D.Andaniyazova’s research is particularly notable for the fact that researchers currently engaged in the onomastics of the Uzbek language have specific objectives. Thus, from the degree of studying the theme, it becomes clear that the onomastic units used in Baburname and in Babur’s poetry were not specifically studied. Therefore, it is relevant to study their anthropocentric, lexico-semantic, linguistic, linguoculturological features as an object of special research.

The relation of the dissertation research with the research works of the higher educational institution where the dissertation was performed. The dissertation work was carried out within the framework of the study “Actual problems of modern Uzbek onomastics”, which is included in the plan of research works of Karshi State University.

The purpose of the research. The purpose of the research consists of scientific proofs of linguopoetic, lexico-semantic properties of onomastic units used in Babur’s works.

Research tasks:

collection, cataloging, interpretation and definition of the meanings of onomastic units in the “Baburname” and Babur’s poetry;

to identify the linguopoetic features of anthroponyms and toponyms in “Baburname” and in Babur’s poetry;

it consists in identifying the linguopoetic features of the ethnonym, zoonym and other onomastic units in “Baburname” and in Babur’s poetry.

revealing the linguopoetic characteristics of theonyms in “Baburname” and in Babur’s poetry;

analysis of linguopoetic characteristics of the pseudonym Babur.

The object of the research. The “Baburname”⁸ and Babur’s poetry⁹ were chosen, as well as onomastic units used in artistic and historical sources for comparison.

Subject of research is the linguopoetic, lexico-semantic features of onomastic units in “Baburname” and the poetry of Babur.

⁴Анданиязова Д. Бадий матнда ономастик бирликлар лингвопозитикаси. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – 47 б.

⁵Мўминова Н. Темурийлар даври антропонимиясининг лексик-семантик хусусиятлари. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Қарши, 2021. – 47 б.

⁶Ахмаджонов Н. Бадий услубда қўлланган прецедент номларнинг лингвопозитик тадқиқи. Филология фанлари буйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Фарғона, 2022. – 48 б.

⁷Юлдошев Д. Атоқли отларнинг антропоцентриқ тадқиқи: Филол.фан...доктори (DSc) дисс.автореф. – Тошкент, 2021. – 72 б.

⁸З.М.Бобур Бобурнома. – Тошкент: Ўқитувчи нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 288.

⁹Заҳириддин Муҳаммад Бобур Девон. – Тошкент: Фан, 1994. – Б. 144; Шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Назм дурдоналари. – Тошкент: Шарқ, 1996. – Б. 201; Бобур девони. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 112.

Research methods. In the dissertation were used methods of linguopoetic analysis, historical-comparative, historical-etymological, characteristics, classification, statistical analysis.

The scientific novelty of the research:

The lexical, semantic, ethnographic, historical and national-cultural features of anthroponyms, toponyms, ethnonyms, zoonyms and other proper names in “Baburname and in Babur’s poetry” are revealed;

The linguopoetic properties of “Baburname” and the theonym, ideonym, ethnonym, mythonym, ktematonym in Babur’s poetry such as allusiveness, intertextuality, reference, expressiveness, nominativeness, associativeness, associative imagery have been proved, and it has been proved that these onomastic units are a linguistic tool that forms a historical-artistic text;

In “Baburname” and Babur’s poetry, it is based on the fact that onomastic units, in addition to naming a specific object, serve to illuminate various artistic intentions of the creator;

It is proved that in “Baburname” and Babur’s poetry, onomastic units appear as a linguopoetic tool for artistic arts and onomastic metaphor.

linguopoetic means for artistic creativity, an onomastic metaphor.

Practical result of the research consists of:

The essence of onomastic units in Uzbek onomastics and the necessity, place, and possibilities of onomastic units in a literary text as a linguistic phenomenon as a whole are scientifically and theoretically substantiated;

Lexical and semantic features of onomastic units in “Baburname”, in particular, anthroponyms, toponyms are revealed;

Linguistic and poetic properties of onomastic units in Babur’s poetry, in particular lexical and semantic, poetic anthroponym, poetic toponym, poetic theonym and other poetonyms are revealed.

Reliability of research results. The accuracy of the problem statement, the validity of the conclusions made by such methods as description, statistical, linguopoetic analysis, an approach to onomastic units based on the nature of the Uzbek language.

Scientific and practical significance of the research results. In the status of a memoir, “Baburname” is a valuable source on the past of the peoples of Central Asia, Afghanistan, India, the names and toponyms mentioned in the work, ethnonyms serve as important material evidence for studying the past and present development of Uzbek, Tajik, Afghan (Pashto), Persian, Arabic, Indian and other languages. The scientific significance of the linguopoetic study of onomastic units in Babur’s works lies in the fact that the theoretical conclusions made expand and supplement the available information on textual linguistics, linguopoetic and onomastic units of the literary text, which are currently relevant in Uzbek philology.

The practical significance of the research results lies in the fact that the conclusions drawn by studying the linguopoetic properties of theonym, anthroponym, toponym and other onomastic units in Babur’s works enrich the fundamental essence of the Uzbek language and the patterns of manifestation of its

main tasks with important scientific and theoretical information for a more advanced exploring. The research serves to improve textbooks and manuals created on such subjects as “Uzbek onomastics”, “Linguistics of the text”, “Linguopoetic analysis”, “Methodology of the Uzbek language”. Also, the richness of the Uzbek language serves to determine the place of onomastic units in the literary text, such as the names, surnames, paterisms, toponyms under consideration, to create the theoretical foundations of poetic onomastics, to develop a terminological system related to this area.

Presentation of research results. Based on the scientific results obtained in the study of lexico-semantic, linguopoetic properties of onomastic units in the works of Zahiriddin Muhammad Babur:

A1-XT-092997, carried out in 2020-2022 by the Karakalpakstan branch of the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after T.N.Kori-Niyoz, from the conclusions of “Baburname” and the fact that in Babur’s poetry, onomastic units, in addition to naming a specific object, serve to illuminate the various artistic intentions of the creator. – used in the implementation of the fundamental project numbered on the topic “Problems of spiritual and moral education of young people based on the harmony of universal, national and historical values” (reference No. 209 of August 18, 2022, Karakalpakstan branch of the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after T.N.Kori-Niyoz). As a result, in Babur’s poetry, onomastic units are realized as linguopoetic tools for artistic arts, onomastic metaphor; In “Baburname” and Babur’s poetry, the onomastic units, along with the name of a specific object, made it possible to illuminate various artistic intentions of the creator;

“Baburname” and Babur’s poetry on the evidence that onomastic units are manifested as linguopoetic tools for artistic arts and onomastic metaphors were used in the broadcast “Important Topic” broadcast on radio channel “Uzbekistan 24” on February 14, 2022 (“Uzbekistan 24 radio channel 2022 Reference No. 03-09-363 of June 24”). As a result, the content of this broadcast was enriched and the listeners got acquainted with the dictionary meanings of the terms and concepts of “poetic onomastics”, “poetonym”. The place of onomastic units in the texts of our classical literature in the art and the creator's way of life, personality, thinking, fantasy world through names made it possible to get acquainted;

“Baburname” and the linguopoetic properties of the theonym, ideonym, ethnonym, mythonym, ktematonym in Babur’s poetry, such as allusiveness, intertextuality, reference, expressiveness, nominativeness, associativeness, associative imagery, and the scientific conclusions that these onomastic units are proved to be a linguistic tool that forms a historical-artistic text are proved. It was used in preparation for the publication of “Brief Annotated Dictionary of Poetonyms of Babur’s Works” (ISBN 978-9943-8476-0-6). As a result, it made it possible to determine the place of poetonyms in Babur’s works in the artistic text and their linguopoetic characteristics.

Substantiation of the research results. The results of the study were discussed at 6 scientific and practical conferences, including 3 International and 3 Republican scientific and practical conferences.

Publication of the results of the research. On the topic of the dissertation have been published 15 scientific papers, including 1 Dictionary, 5 articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, 1 of which was published in a foreign journal.

The structure and extent of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters, a general conclusion and a list of references. The total volume of the dissertation is 156 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction substantiates the relevance and necessity of the topic of the dissertation, highlights the level of study of the problem, highlights the purpose, objectives, object and subject of research, scientific novelty and practical value, the results are described, the scientific and practical significance of the results is disclosed, information is given about the validity of the research, about the publication of the results, and about the structure of the dissertation.

The first chapter of the dissertation is called “*History and theoretical foundations of the study of onomastic units*” and includes four sections. The preliminary section is devoted to the study “*The language of historical and artistic works and the study of historical onomastics in Uzbek linguistics*”. At the same time, it was about the language of literary work, as well as about the problems associated with it, about those who conducted research in the language of the historical and artistic work. It can be admitted that interest in the language of the artwork began in the 20s of the XX century. At first, foreign scientists began to pay serious attention to the study of the language of a work of art, including its vocabulary. In this area the merits of such scientists as V.V.Vinogradov¹⁰, G.O.Vinokur¹¹, A.I.Efimov¹² etc were especially noted.

In Uzbek linguistics, research work related to the study of the language of a literary work has significantly revived in recent years. Among them are the doctoral dissertations of L.Abdullayeva¹³, S.Ashurboev¹⁴, B.Batoev¹⁵, A.Rustamov¹⁶, B.Turdialiev¹⁷, M.Yuldashev¹⁸ and others. In the scientific work “Literary

¹⁰ Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М.: Высшая школа, 1981. – 102 с.

¹¹ Винокур Г.О. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 44-52.

¹² Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. – М.: МГУ, 1968. Ефимов А.И. Язык и стиль. – М.: Наука, 1977. – 241 б.

¹³ Абдуллаева Л. Стилистическая дифференция лексики узбекской художественной литературы // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1980. – 48 с.

¹⁴ Ашурбоев С. Структурно-семантические особенности простого предложения в прозаических произведениях Алишера Навои // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1990. – 51 с.

¹⁵ Бафоев Б. Лексика произведений Алишера Навои (лексико-семантические, стилистические и тематические исследования) Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – С. 54.

¹⁶ Рустамов А. Некоторые фонетические и морфологические особенности языка произведений Алишера Навои // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1966. – С. 62.

¹⁷ Турдиалиев Б. Хамза и узбекский литературный язык (начало XX века) // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – Ташкент, 1988. – С. 48.

¹⁸ Йўлдошев М. Бадий матнинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол.фан.д-ри. ...дисс. – Тошкент: ЎЗР ФА ТАИ, 2009. – 316 б.

language and artistic style”, created by H.Donierov and B.Yuldoshev identified specific ways and methods of studying the language of literary texts.

Noteworthy are the observations on Uzbek historical toponymy and anthroponymy by Academician B.Akhmedov, on the etymology of some historical toponyms by academician A.Mukhammadzhanov¹⁹, the works of Sh.Kamoliddin on the ancient Turkic toponymy of Central Asia²⁰. It is recognized that the studies devoted to Anthroponyms in written monuments of the XV century by N.Khusanov, onomastics of Alisher Navoi by Sh. Yakubov and B. Bafoev, are of great importance in Uzbek onomastics, onomastics of the work by M.Turdibekov, Abulgozi Bahadirkhan “Shajarai Turk”, Onomastics of Uzbek folklore by I.Khudoinazarov.

The second section of the chapter is called “*The role of onomastic units in the historical and artistic text and the question of poetic onomastics in linguistics*”. In Uzbek linguistics, names are studied and studied in various lines and directions. One of such directions is poetic onomastics. The fact that poetic onomastics arose at the junction of onomastics with literary criticism, stylistics, poetics, semiotics, textual criticism and other sciences suggests that this science “reflects elements of real and imaginary onomastics on the basis of individual refraction and application by each writer and individual text work” (O.I.Fonyakova) based on sources.

In the studies of Russian and Uzbek linguists “literary onomastics”, “stylistic onomastics” and “poetic onomastics”²¹; “poet” to denote the concept under study (V.M. Mikhailov), “literary onym” (O.A.Karpenko, G.A.Silaeva), “literary and artistic onym” (M.V.Karpenko, B.A.Nikonov, V.M.Mikhailov), “proper name in the language of writers” (S.A.Koporsky), comparing the terms of such an area, according to which the unit of literary onomastics is a literary onym; the unit of poetic onomastics is a “literary-artistic onym”; a unit of stylistic onomastics – that “corresponds to the name in the “language of writers”. From the point of view of researchers, the universality²² of the term “poetonym” was proved.

It was also proposed to divide the poetonyms into traditional, historical, modern, fictional types, depending on the genre and direction of the work of art. In the “Explanatory Dictionary of Uzbek language poetonyms” it was found that their functions as poetonyms are highlighted as the most characteristic: in a poetic work, a comprehensive name in the function of onomastic metaphors, the appearance of a feature as a standard and artistic arts, such as poetonyms used in poetic works (*талмех, тажнис, таиҳис, таишбех, такрир, муболага, иттифоқ, ийҳом,*

¹⁹ Муҳаммаджонов А. “Турон” геоними ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – №2. – Б. 12-16; Самарқанднинг тарихий топонимлари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. № 4. – Б. 37-42; Марғилон-Марғинон номининг маъноси ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 5. – Б. 39-42; Фарғона номининг маъносига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 6. – Б. 7-12; “Қува” ёки “Қубо” топоними ва “Қубод” атамасининг этимологик асослари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2008. № 3. – Б. 41-46.

²⁰ Камолитдин Ш.С. Древнетюркская топонимия Средней Азии. – Ташкент: Шарк, 2006. – С. 192.

²¹ Калинин В.М. Поэтика онима. – Донецк, 1999. – С. 126.

²² Крылова А. Г. Онимы и их роль в создании экспрессивности художественной прозы Ю.В.Буйды: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2020. – С. 11.

истиора, нидо); the appearance of such methodological tools as apostrophe, flattery, alliteration, in the status of an important linguistic and poetic tool in a poetic work, the allusive name in the function of onomastic metaphors acts as a standard feature and in the status of an important linguopoetic means when such methodological tools as poetonyms used in poetic works appear²³; the name “speaker” in prose works, referring in some way to the inner image of the heroes of the work, is attributed to the fact that it serves such purposes as a full-fledged image of an artistic image, giving the age symbolism, sarcasm, funny mood, the formation of a specific style for the genre²⁴, based on this dictionary, poetonyms can perform such functions as allusion, intertextuality, applicability, standard, expressiveness, symbolism, nominativeness, associativity, metaphorical imagery, associative imagery, onomastic metaphor, intensive name, colloquial name, linguopoetic tool, as well as in other sources, poetonyms are nominative, stylistic (poetic), aesthetic, intertextual, text-forming, perspective (theory), it was found that such functions as localization, sociological, comprehensive, mythological, they stand out as the most characteristic.

The third section of the chapter is named as follows: **“Lexico-semantic, linguopoetic study of onomastic units used in a literary text.”**

In the literary text, it can be noted that the use of onomastic units for poetic purposes, their role in the work of fiction and the peculiarities of the language are studied in detail in Russian linguistics and Turkology. In the literary text, it can be noted that the use of onomastic units for poetic purposes, their role in the work of fiction and the peculiarities of the language are studied in detail in Russian linguistics and Turkology. In this field, Russian linguists²⁵ such as A.V.Superanskaya, A.A.Fomin, V.M.Kalinkin, V.D.Bondaletov, N.V.Vinogradova, N.V.Podolskaya, Turkish, Tatar, Kazakh, Azerbaijani, Karakalpak linguists²⁶ such as, E.Gungurd, O.Kibar, L.M.Khamitova, N.Ergazieva, G.F.Sattarov, R.H.Garrapova, A.R.Bigtimirova, K.Z.Dzhappar, O.T.Sayimbetov conducted a study.

²³ Худойберганова Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиё, 2016. – Б. 5.

²⁴ Худойберганова Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиё, 2016. – Б. 95.

²⁵ Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 102 с.; Фомин А.А. Литературная ономастика в России: Итоги и перспективы. // Вопросы ономастики. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета. 2004. – № 1. – С. 108-120; Калинин В.М. Теоретические основы поэтической ономастики: Автореф. дисс.... д-ра филол наук. – Киев, 2000. – 54 с.; Бондалетов В.Д. Русская ономастика. – М.: Просвещение, 1983; Виноградова Н.В. Имя в художественном тексте: Автореф. дисс. ...канд. филол наук. – Твер, 2002; Подольская Н.В. Словар русской ономастической терминологии. 2-е издание. – М.: Наука, 1988. – 123 с.

²⁶ Гўнгўрдў Э. Ана ҶизгилерийлеТўрк КиҶи Адларў Системи. – Анкара, 1992; Кибар О. Тўрк Кўлтўрўнде Ад Верме. – Анкара: АкҶағ, 2006; Хамитова Л.М. Поэтический ономастикон в татарских детских стихотворениях (на материале художественных текстов Ш.Галиева И.Р.Миннуллиной): Дисс. ...канд. филол. наук. – Елабуга. 2007; Ергазиева Н. Взаимосвязь прозвищ, табу и эвфемизмов в казахском языке / Ономастика Узбекистана. – Ташкент, 1989. – С. 118-120; Сатаров Г.Ф. Татар исемлери сузлеге. – Казан: Татарстан китап нешрияти, 1981; Гаррапова Г.Х. Поэтическая ономастика прози Мухаммета Магдеева: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Казан: Казанск. гос. ун-т, 2000; Биктимирова А.Р. Лингвистическая и ономастическая поэтика татарских народных песен: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. Казан: Казанск. гос. ун-т, 2003; Жаппар К.З. Эстетические функции имен собственных в поэзии О.Сулейменова: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Алмата, 2000; Сайимбетов О.Т. Каракалпак тилиндеги меншикли адам атлари. – Нокис: Билим, 2000. – 86 б.

The usage of onomastic units in a literary text for poetic purposes, their role in a work of art and linguistic features in Uzbek linguistics is partially studied in the researches of E.Kilichev, I.Khudoibazarov, T.Kurbanov, N.Husanov, B.Yuldashev, D.Andaniyazova, N.Akhmadzhonov.

Until now, researches D.Khudoiberganova, D.Andaniyazova, N.Akhmadzhonov, B.Yuldashev, X.Buranova “The skill of using onomastic units” by Erkin Samandar (based on the historical novel “Traces of a tornado or Ogakhi”) the attitude towards monographs were expressed.

And poetic onomastics is the object of verification of linguopoetics. In accordance with the views of Russian linguists N.V.Podolskaya, V.M.Kalinkin, S.I.Zinin, it was customary to call the field of studying the poetics of names “poetic onomastics”.

Not just any name in a literary text, but names that served to illuminate the artistic intent of the author, created methodological tools or artistic and visual means in accordance with the genre and direction of the work of art, it is appropriate to study under the term *poetim*. As its types, it is customary to use not an “anthroponym”, but a “poetic anthroponym” in relation to the names of persons with a poetic load, not a “toponym” in relation to the names of places, but a “poetic toponym”, not a zoonym for animal names, but a “poetic zoonym”.

The fourth section of the chapter is called “*The onomastic volume of the literary text and the classification of poetonyms*”. In linguistics, onomastic volume refers to a set of proper names that are used to designate real, conjectural and imaginary objects in an obvious vernacular language²⁷.

The question of the onomastic volume of a literary text is a phenomenon directly related to the linguopoetic study of onomastic units. In addition, “onomastic units in a literary text are an important means that forms the volume, content and style of the text”²⁸.

In linguistics, the study of the onomastic volume of a literary text was carried out on the basis of various classifications. If in some works they are classified according to the type of onomastic units, then in some works they are classified as modern and historical²⁹. The works of A.N.Derevyago, L.M.Shchetinin³⁰, V.N.Mikhailov³¹, D.Andaniyazova³² on the issue of the onomastic volume of a work of art were studied.

Although the concept of onomastic volume is interpreted by different linguists in the same way, approaches to it are different. And the linguopoetic approach, as one of such approaches, was justified in order to determine the role of onomastic volume in ensuring the artistic and aesthetic integrity of the work. Regarding the statistics of

²⁷ Бу ҳақда қаранг: Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент, 2013. – Б. 34.

²⁸ Алтухова О.Н. Поэтонимы-медиаторы в макроконтексте произведений В.Пелевина // Социосфера. – М., 2014. – № 3. – С. 50.

²⁹ Бу ҳақда қаранг: Сулова Т.Д. Ономастикон В.П.Катаева (на материале тетралогии «Волны черного моря») // Русская ономастика. – Одесса, 1984. – С. 146.

³⁰ Щетинин Л.М. Слова, имена, вещи. Очерки об именах. Ростов-на-Дону, 1966. – С. 126-132.

³¹ Михайлов В.Н. Собственные имена персонажей русской художественной литературы XVIII и первой половины XIX вв., их функции и словообразование. Диссертация. – М., 1956. – С. 60.

³² Анданиязова Д. Бадий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – Б. 14.

onomastic units in the “Baburname”, researchers have made various calculations. In particular, researcher M.Hashim counted the presence of 1605 anthroponyms, 1151 toponyms, 277 ethnonyms, 414 zoonyms and phytonyms, 40 titles of books and treatises in “Baburname”³³; T.Nafasov noted that 1406 names of people, more than 1100 toponyms, about 70 ethnonyms are mentioned³⁴; G.Eshonov mentioned the names of about 1,550 people, consisting of rulers, statesmen, generals, religious figures, poets, dehkans, expressing his attitude to their personality character, and to good and bad qualities³⁵, R.Rasulov noted that about 15 thousand words were used in “Baburname”, including more than 1000 geographical names, there are more than 1800 names of people³⁶, G.Zhuraeva in “Baburname” expressed an opinion about 1560 characters, noting that the author gives each of them a decent assessment of their position in society, requiring political and social views of that period³⁷, In the dictionary of R.Saydullayeva, it was found that in the work “Baburname”, there are more than 1,5 thousand anthroponyms, more than 1000 toponyms, about 50 ethnonyms, a number of zoonyms, cosmonyms, ktemonyms and are given as information³⁸.

Linguistic and statistical analysis in the course of the research of the scientist Z.Kholmanova in the context of the vocabulary of “Baburname” differs from the above mentioned. According to the calculations of the scientist, 14728 words were used in the “Baburname”. Of these, 4007 (27.2% of the vocabulary of the work), including: 1507 anthroponyms, including 85 Turkish, 181 Persian-Tajik, 533 Arabic, 66 Indian languages, 12 Mongolian, 2 Chinese. The rest of the names are made up of hybrid words. She calculated 1253 toponyms, 284 ethnonyms, 175 zoonyms, 247 phytonyms, 37 books and treatises, 4 names of ships (nautonyms)³⁹ in the work. Our account also confirmed the observations of Z.Kholmanova. It was also revealed that there are 140 onomastic units in Babur’s poetry, including 42 anthroponyms, 40 toponyms, 20 ktemonyms, 8 theonyms, 5 ethnonyms, 6 ideonyms (biblionyms and others), 4 mythonyms, 2 cosmonyms, 2 holiday names and other names. This required focusing on the breadth of the onomastic volume and on each macro- and micro-scale. As a result, it was found that with a linguopoetic approach to the onomastic volume of a literary text, one should focus not only on onomastic units used with a certain artistic intention, but also on the name that gives the reader pleasure and on the basis of a linguopoetic approach to the onomastic volume of Babur’s works, a “Short interpretative dictionary of poetonyms of Babur’s works” was developed.

³³ Хошим М. Беш юз йиллик қомус // Тафаккур, 2003. – № 1. – Б. 24-25.

³⁴ Нафасов Т. Бобур – номшунос // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 39.

³⁵ Эшоннов Г. “Бобурнома”да комил инсон тимсоли // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 57.

³⁶ Расулов Р. Бобур – ўзбек тилининг софлиги учун қурашувчи // Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари. – Андижон, 1993. – Б. 44.

³⁷ Жўраева Г. “Бобурнома” асарида персонажлар характеристикаси // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2018. – №8. – Б. 34-36.

³⁸ Сайдуллаева Р. Низомиддин Шомийнинг “Зафарнома” асаридаги ономастик бирликларининг изоҳли луғати. – Қарши, 2022. – Б. 6.

³⁹ Холманова З. “Бобурнома” лексикаси тадқиқи. – Тошкент: Фан, 2007. – Б. 19-21.

The second chapter of the dissertation is called “*Lexico-semantic, historical-etymological, linguopoetic properties of onomastic units in “Baburname”*” and includes three sections.

The initial section is devoted to the study of “*Lexical-semantic and artistic-aesthetic features of anthroponyms in “Baburname”*”. Most part of anthroponyms are the names of contemporaries. According to their lexical and semantic features, they were highlighted and divided into: 1) religious anthropologists; 2) historical anthroponyms; 3) poetic anthroponyms. Religious anthroponyms in the work were classified as follows: a) the names of the prophets: Yakub, Muhammad, Zakaria, Hazrat Nuh; b) the names of the relatives of the prophets: Haidar, Hassan Khalifa, Imam Abu Hanifa; d) the names of saints: Awliya Khan, Khoja Ahror Wali, Khoja Kalon; e) the names of the sheikhs: Sheikh Abdullah Barlos, Sheikh Abdullah Eshik Oga.

The main part of the anthroponymy of the work consists of historical anthroponyms. The names of historical figures were divided according to their social status into: 1) the kings and princes: Temurbek, Ulugbek Mirza, Sultan Hussein Mirza, Abdulaziz Mirza, Abdulatif Mirza; 2) creators Navoi, Nizamiy, Sheikh Saadi Sheroziy, Khandamir; 3) persons who served and helped Babur: Gambar Ali, Alikhan Farmuli, Yodgor Mohammed Nasir Mirza, Zunnun argun.

Poetic anthroponyms were little used in the work. These include such anthroponyms as Jamshid, Faridun.

In particular, numerous nicknames and pseudonyms are given in the “Baburname”. Depending on the name, nicknames are divided into the following semantic groups: 1) nicknames used as a middle name: Olachakhan, Khanikahan, Karakozbegim, Akbegim; 2) nicknames used depending on the occupation: Masnapiygo, Sallah; 3) nicknames expressing strength: Buka, Hezabrullah; 4) a nickname based on an event related to this person: Kark, Darmion.

The pseudonyms listed in “Baburname” were classified as follows:

1. The pseudonym on which abstract words that have become acceptable to the taste of the writer are based: Vafoi, Foni, Garibi, Fakiri, Tufayli and so on.

2. A pseudonym related to the profession, craft of the creator: Binai (Binokor-architect) and so on.

3. The social status of his father is a motive or a pseudonym representing the pedigree of a person: Osafi.

4. A pseudonym formed from the name of a person: *Huseyniy (Sultan Huseyn Bayqara) and so on.*

5. A pseudonym associated with the name of a person’s place of residence: *Badakhshiy, Jami, Gozurgahiy, Hotifi.*

6. A pseudonym given depending on the skill: *Muammoi, Bayoni and so on.*

7. A pseudonym referring to sky bodies: Suhaili, Hilali and so on.

The role and functions of Tanbal, Jamshid, Faridun, Zardusht, Sheikh, Mullah Shihab, Khondamir, Ulugbek, Abbas, Abdullatif, Bobo Hussein, Fulod, Chakhorshanbah and other anthroponyms in the literary text were explained.

For example, the anthroponym Fulod, quoted in “Baburname”, was a linguopoetic means for the Art of inspiration, that is, the anthroponym Fulod

(Sultan) was used in two different meanings in the meaning of “human name” and in the meaning of “steel” (solid), it also became known as the occasional meaning of the anthroponym. In addition to the poetic texts given in the “Baburname”, in the prose fragments, anthroponyms received both poetic and linguistic load. Например, “...*Ғаройиб воқеалардан бири шуки, Султон Ҳусайн мирзо Бадиуззамон мирзони энган чоршанба куни, Астрободда Музаффар мирзо Муҳаммад Мўмин мирзони энгади. Бундан ажаброғи шундаки, Чаҳоршанба исмли киши Муҳаммад Мўмин мирзони қўлга тушириб келтиради...*” (БН:54). In this text, through the anthroponym Chakhorshanba, it is known that a man named Chakhorshanba was born on Wednesday, that is, the name of this anthroponym is known, on the other hand, the event that occurred on Wednesday served as a reason for Babur to remain in his memory for a long time. This anthroponym enriched the text as an allusive name.

The second section of the chapter is called “*Lexico-semantic, historical-etymological and linguopoetic features of toponyms in “Baburname”*”. Toponymy is a field of study of the origin, development and features of toponymy of onomastics⁴⁰. Toponyms belonging to the Turkish layer were lexically and semantically divided into: 1. Place names formed on the basis of an anthroponym: *Karategin, Kutlugkadam*. 2. Place names (Toponyms) formed from words denoting a person’s profession: *Chupon (shepherd), Tutkavul*. 3. Place names (Toponyms) that emphasize a feature characteristic of the region: *Olatog, Almalik, Aksuv, Kizilsuv, Karakul, Kora Rabat, Kushtegirman, Ilon Utti*. 4. Place names (Toponyms) formed on the basis of generic names: *Kipchak, Karluk, Uighur, Azerbaijan*. 5. Place names (Toponyms) are formed from words denoting territorial size: *Tukkuz olum, Ettikent, Kyrkarik*. 6. The name of the place is formed from the words denoting the gesture: *Taka-sekratku, Hodarves*. 7. The name of the place where there are a lot of animals and named after these animals: *Kiyikli, Kulonliso*. 8. A place name named after performing a certain action: *Bandi Solor* (Originally Bandsolur). It has been proven that the toponym Bandi Solor based on sources is written incorrectly in the current “Baburname” texts and that this word is purely Uzbek Bandsolur⁴¹. It was found that most of the toponyms in “Baburname” are found in modern Turkic languages⁴², many studies have been conducted in this field, but there are very few works in Uzbek onomastics that specifically research the onomastic units used in artistic works, including the linguopoetic features of toponyms.

According to linguist E.Kilichev, the importance of studying toponyms in artistic creativity is as follows: The studying the names of geographical places in the language of a work of fiction is important first of all for the development of toponymy, and then for determining the style of the writer⁴³. Here it should be noted separately the work of T.Kurbanov, published on the basis of the analysis of P.Kadyrov’s historical novels “Yulduzli tunlar. Bobur”, “Avlodlar dovoni.

⁴⁰ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б. 76-77.

⁴¹ Қозоқов Т., Воҳидов А., Рўзинов Б. Ибрат нигоҳидаги Ахсикент. – Тошкент, 2018. – Б. 59-61.

⁴² Атаныязов С. Туркменистаның топонимиясы. – Ашгабат: Ылым, 1981.

⁴³ Қиличев Э. Бадий тасвирнинг лексик воситалари. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 62.

Хумойун and Акбар”⁴⁴. Based on the methods used in these studies, the linguopoetic features of toponyms in “Baburname” are highlighted. The fact that the toponyms “Тошканд” and “Сайрам” were used as a scroll gave the work a characteristic linguopoetic character. These toponyms were not used in the work in their own sense, but came to the text in a different sense and reflected a connotative meaning based on a strong metonymy. In addition, the linguopoetic features of the toponyms Bayana, Bajaur, Nazargokh, Maner, Ukobain (*Баяна, Бажавр, Назаргоҳ, Манер, Уқобайн*) and other toponyms are revealed in the work.

To clearly show his mental state, Babur cited this fragment in “Baburname”:
 “...Баянага қаландар пиёдани жўнатиб, Низомхонга ваъда ва таҳдид билан фармонлар юборилди. Мана бу қитъа бадиҳа қилиб, ёзиб юборилди:

*Бо турк ситеза макун, эй мири Баяна,
 Чолокию мардона турк аёнаст.
 Гар зуд наёию насиҳат нақуни гўш,
 Онжоки аёнаст чи ҳожат ба баёнаст...”*

(*Meaning: Эй Баяна мири, турк билан ўйнашма, туркнинг эпчиллиги ва мардлиги ҳаммага аён. Агар тез келиб насиҳатни қулоққа олмасанг, аён бўлган гапни баён қилишининг нима ҳожати бор.*) (БН:222). In this line, the combination of “эй мири Баяна” was a linguopoetic object for the art of exclamation, as well as a general impulse in the form, as well as the migration of metonymy.

In four more lines, a wordplay was carried out through the toponym Bajavr, that is, the word Bajavr was used in the name “қалъа” (fortress) and in the meaning “зулм билан” (with oppression).

*Қарору аҳд бо ёр инчунин набуд маро,
 Газид ҳаржу маро кард беқарор охир.
 Ба шиваҳойи замона чи чора созад кас,
 Бажавр кард жудо ёрро зи ёр охир.*

(*Мазмуни: Менинг ёр билан қарору аҳдим бундай эмас эди. Охири ҳажри чақиб, мени беқарор қилди. Замона шиваларига киши нима чора қилади? Охирда Бажавр ёрни ёрдан жудо қилди.*) (БН:165). The toponym Bajaur, which has the property of formality, was a linguopoetic tool for the emergence of the art of uniformity.

Or from this passage it was discovered that the toponym Ukabain was named in the onomastic metaphorical method (because the rock looked like the Shape of a bird Ukob (eagle)), the appellative and motive of the toponym were also given by hint: “...Шоҳи Кобул тоғидан бир қоя-тумшук айрилиб турипти, уни **Уқобайн** (икки бургут) дейдилар. Уқобайн қоясидан бошқа яна бир парчагина тоғ тушган бўлиб, Кобул қалъасининг арки бу тоғнинг устидадир...” (БН:264).

⁴⁴ Қурбонов Т. Тарихий бадий асар ва давр тили масалалари (Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар. Бобур” романи асосида). – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 132; Қурбонов Т., Худойбердиева М. Бадий асарлардаги топонимларнинг лингвистик таҳлили ва изоҳи масаласи (Пиримкул Қодировнинг “Юлдузли тунлар. Бобур”, “Авлодлар довони. Хумойун ва Акбар” романлари материаллари асосида). – Самарқанд: СамДУ нашри, 2006. – Б. 79.

The third section of the chapter is called *“Lexico-semantic features of an ethnonym, zoonym, ktemonym, biblionym, cosmonym, nautonym and the qualities of a linguopoetic means in a historical and artistic text in “Baburname”*. This section presents reviews of the role of ethnonyms, zoonyms, ktemonyms, homonyms, and nautonyms in a literary text and examines their linguistic and poetic features. For example, in “Baburname” the following meanings of the Turkish ethnonym were observed: 1) the main meaning of the word (denoting the name of the people): “...мунинг зарари туркка ва мўгулга мусовидур...” (БН:85); 2) indication of the nationality, “..турк ва ҳинд умароларини чорлатиб, чаин бердук...” (БН:89); 3) “содда” маъносини ифодалаган: “...Аҳмадбек турк киши эди, вале мардона ва давлатхоҳ эди...” (БН:91).

The zoonyms in “Baburname” were divided into six groups according to the peculiarities of their formation, and the linguopoetic properties like Murgaki Karshi, Kashmir parrot and other zoonyms were revealed.

As well, linguistic features of Humay, Osoish, Opoish, Gunjoish, Farmoish, Suhail, Nazi Alisheri, Poloni Alisheri, Alisheri, Hamsa) and other anomastic units were identified. (Хумой, “Осойиши”, “Оройиши”, “Гунжойиши”, “Фармойиши”, Суҳайл, “нози Алишерий”, “полони Алишерий”, “Алишерий”, “Хамса”). For example, in the work, the popularity of Alisher Navoi as a poet and activist, the anthroponym Alisher is transformed into the ktemonym “нози Алишерий”, “полони Алишерий” – and in the text an allusive name forming a metonymy:

“... Алишербек кўп ва яхши нарсалар ихтиро қилган эди. Мабодо, бирор киши қайсидир ишда бир янгилик яратса, у нарсанинг ривожини ва равангидан унун уни “Алишерий” деб атадилар. Баъзилар ҳазил билан Алишербекка нисбат берар эди. Чунончи, Алишербек қулоқ оғриғида рўмол боғлагани учун хотинлар кўк рўмолни қийшайтириб “нози Алишерий” деб атадилар. Бинойи ҳам Ҳиротдан жўнаш вақтида эшаги учун тўқим тикувчига ҳеч кимда мутлақо учрамаган ўзгача бир тўқим буюртиради ва отини “Алишерий” деб атайди. У “полони Алишерий” номи билан машҳур бўлди...” (БН:139).

In the prose and poetic text, the cosmonym Suhail formed artistic and linguistic means, such as istiora, metaphor. Because in its meaning, like the name of a star, it figuratively refers to Babur himself:

“...Суҳайл юлдузини сира кўрмаган эмасдим. Довонга чиққан заҳотиёқ осмоннинг жануб тарафи настида ёруғ юлдуз кўринди. Шу Суҳайл эмасмикин дедим. Суҳайлдир, дедилар. Боқи Чағониёний бу байтни ўқиди:

Ту Суҳайли, то кужо тобию кужо толиъ шави,
Чаши ми ту бар ҳар ки меафтад нишони давлат аст.

(Мазмуни: Сен Суҳайлсен, қайда балқиб, қайда порлайсан экан,
Кўзларинг ҳар кимга тушса, бўлди давлатдан нишон.) (БН:103).

Babur Safi, speaking about Bukhari, noted that he does not have a Saga, and cites this couplet as proof of this circumstance:

Гарчи достон шеър суннатидир,
Мен газални фарзи айн дейман.
Дилкашгина **беш** байтни, рости
Икки “Хамса”дан устун қўяман (БН:140).

In the couplet, Saifi Bukhari arranged a play on words through the biblionym “Hamsa”. He puts on a couplet above, two Persian sagas about “Hamsa”, which were popular at that time. He referred to the dictionary meaning of the word Hamsa. Based on this, he says that he puts “five couplets” above “two Hamsa”. Through these four verses, the spiritual world of Saifi Bukhari was revealed, the ideonym “Hamsa” formed an intertextual text and acquired a linguopoetic character.

The third chapter of the dissertation, called **“Lexico-semantic and linguopragmatic properties of onomastic units in Babur’s poetry”**, consists of four sections. The first section of the chapter is named in **“Linguopoeitics of the pseudonym Babur”**. In the sources there are different interpretations of the choice and etymology of the pseudonym Babur. Opinions are expressed about the name of Babur and his choice and etymology: for example, in the novel by the American scientist H.Lemba “Babur – tiger”⁴⁵, An article by one of the local scientists A.Abdugafurov “Babur, not Bobir”, published in the issue of the newspaper “Literature and Art of Uzbekistan” dated March 13, 1983, in articles by F.Isakov and A.Abdulhamidov “Babur” or “Babir”?; viewpoints of Vakhob Rakhmonov and Karomat Mullakhodzhayeva⁴⁶, as well as the famous scientist E.Begmatov⁴⁷.

Analyzing Babur’s works in the lyrical genre, it was found that his nickname was expressed in the forms of Babur and Baburo. Linguistic units such as pseudonym address, allusion; *нидо, таибех, тасдир, истифҳом, илтизом*, it is a means for poetic arts, and is also used for poetic purposes to create “радиф”. For example, “*Яхишлиғни кўз тутарсен ул париваштин яна*” the poetic skill of the poet is clearly manifested in the praise of the gazelle.

*Оёғим етганча Бобурдек кетар эрдим, нетай,
Сочининг савдоси тушти бошимма боштин яна.*

In this poem “*Бобурдек (каби, сингари) кетар эрдим*” Babur, who left his country with his pseudonym, gave the reader additional information and gave an allusive meaning.

To date, Babur’s pseudonym is justified as Mirza Babur (S.Sayyid “Watan Nadir”), Shah Babur (S.Sayyid “Shah Babur”) and is a precedent name in the minds of the Uzbek people as a poet, historian, geographer, statesman, founder of the alphabet, Timurid, founder of the Baburian dynasty. a wanderer, an associated poetomim of longing and love for the motherland.

It is established that the study of the Babur pseudonym in the linguistic, that is, onomastic aspect makes it possible to draw both linguistic and artistic-aesthetic conclusions.

The second section of the chapter **“Lexico-semantic and artistic-aesthetic features of anthroponyms in Babur’s poetry”** is devoted to poetic anthroponyms. Depending on the object of study of the sphere or the sphere of study of onomastic units used in the poetic text. I.Zinin, M.V.Karpenko, N.A.Khusanov, Sh.Yakobov

⁴⁵ Хошимова Д. Захириддин Мухаммад Бобур: афсона ва ривоятлар // Тил ва адабиёт таълими, 2006 йил. 4-сон. – Б. 52.

⁴⁶ З.М.Бобур Бобурнома. – Тошкент: Ўқитувчи нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 8.

⁴⁷ Бегматов Э.А. “Ўзбек исмлари изоҳи”. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2016. – Б. 63.

paid special attention to their scientific research. The study and analysis of the history of the formation of names used in the Uzbek literary text, linguistic and poetic features, their role in the Uzbek linguistic and cultural system should begin with historical works. For this purpose, poetic anthroponyms used in ghazals, rubayas and other poetry, which are part of the lyrical works of Beaubourg, were analyzed. Onomastic units in Babur's lyrics, that is Attention is paid to the poetic anthroponyms Abdusamadi Tarkhan, Makhmud, Ayazi, Ayub, Ferhat, Majnun, Shirin, Hafiz, Salman, Masih, Kamron, Hasson, Rukhdam, Sultan Uwais bin Makhmud, Khizr, Joji. They (*талмех, лафф ва наир, иттифоқ, лутф, талмех ва ийҳом*) were used as objects of various artistic and visual means, formed stylistic tasks (the standard of analogy) and became an allusive name. For example,

*Бўл талабгор истар ар бўлсанг отонинг давлатин,
Тангри носир бўлса, эй Бобур, жаҳонгир ўлгасен.*

In this poem, two brothers of Babur (Jahangir Mirza), (Nasir Mirza) are metaphorically indicated⁴⁸. It was proved that the qualities of Nasser and Jahangir were linguopoetic means in creating such artistic arts as (*лутф, иттифоқ*) Grace, unity, that the appellative foundations of the anthroponyms Jahangir, Nasir were well used, and the artistic and aesthetic balance increased.

The third section of the chapter is called “*Lexico-semantic and linguopoetic features of toponyms in Babur's poetry*”. Microtoponyms in Babur's poems were divided into three: 1. Names that represent the concept of a geographical area, place. The geographical area, in accordance with the nature of the object represented by microtoponyms denoting the concept of place, was grouped as follows: 1) oronyms: Andarob. 2) hydronyms: a) names of rivers: Dazhla, Zhaikhun, Sind; b) names of pools or well springs (mythohydrone names): Kavsar, Zamzam. 3) the name of the summer “pasture”: *Борон ёзий*. Summer pasture was used in ancient Turkish language sources as meadows. In written sources of the XIV century, yazi is recorded in the meaning of “desert, desolation”⁴⁹. 2. Names of objects created by man: 1) names of mosques: *Uqba*; 2) City name: Langar; 3) garden name: Bogi Jahan (*Боғи Жаҳон*). 3. Names of Religious and legendary places: Jamrayi Akaba, Miket (*Жамрайи Ақба, Миқёт*).

In Uzbek linguistics, semantic aspects, methodological, semantic, poetic features of toponyms have not been specifically studied on the example of a separate poetry. In this regard, toponyms that were used in Babur's poems were involved in the analysis; Kabul, Boran yazi, Darrainur, Kavsar, Anchor, Zamzam, Kunduz, Baghlan, Ishkamish; Ust and Norin, Kaaba, Sanbal. (*Кобул, Борон ёзий, Дарраи нур, Кавсар, Лангар, Замзам, Кундуз, Бағлон, Ишкामीш; Хўст ва Норин, Каъба, Санбал*). For example,

*Кишим йўқтурки, борсам Ишкामीшка,
Кишим йўқтурки, борсам шика мишка*

Kishm and Ishkamish mentioned in these poems are two cities in Afghanistan. Babur made a verbal escape through these toponyms, and these toponyms were a means for such artistic arts as *талмех, лутф, тажнис*, as well as Ishkamish –

⁴⁸ Бобур девони. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 40.

⁴⁹ Қаранг: Таржумон – XIV аср ёзма обидаси. – Тошкент: Фан, 1980. – Б. 99.

ishka mishka formed mutual melody. Kishm Ishkamish provided more information as allusive name.

In the works of Babur, *Chin, Hito*, precedent names and their famous things (eyes, Musk) acted as poetonyms. While the poetic toponym in poetry is considered from a linguistic point of view, formality(чин-Чин), the phenomenon of polyonymy (Чин, Хито), was an instrument of the poetic art of our classical literature: *лутф, талмеҳ, тажнис*:

Гар *чин* десангиз, кўзи онинг охуи *Чиндур*,
Хатгини, *хато* қилмасангиз, мушки *Хитодур*.

In Babur's poetry, real toponyms formed intertextuality, increased textual expressiveness, pointed to the geographical imagination of the creator, as well as to the history associated with this area.

The fourth section of the chapter is called: **“Lexical-semantic features of ethnonyms, zoonyms, ktemonyms, biblionyms, cosmonyms, nautonyms and the quality of linguistic-poetic means in a historical and literary text”**. At the same time, the opinions of Russian ethnographers and orientalists G.P. Snesaryov, O.A.Sukhareva, N.Dyrenkova, M.V.Stebleva, T.D.Bayalieva, N.F.Mokshin, A.Aslanov, the opinions of Uzbek linguists Sh.Makhmaraimova, R.Nuritdinova, Y. Avliyokulov, the analysis of theonyms in the artistic work of B.Yuldoshev and Kh. Buronova⁵⁰ were studied.

In Babur's poetry God – *Тангри, Худо(й), Тангри таоло, Ҳақ таоло, Қодир Оллоҳ, Қодир Худо, иншооллоҳ, Тенгри ҳақи, тенгри, Таоллалоҳ, Худованд, алҳамдулиллаҳ, Худога шукр, Биҳамдиллаҳ, ё раб* as a theonym and toponymic component of compounds; *ажам, араб, турк, ҳинду, мўғул* as ethnonyms; *Бобурий хати (Хатти Бобурий), “Мубаййин”, “Забур”, “Қуръон”, “Таброт”, “Вақое” and other ideonyms; Буроқ, Исрофилъ, Мункир, Накир* mythonyms; *Ой (моҳ, ҳилол), Қуёш* cosmonyms; *Ийд, Наврўз* Holiday names; *Twelve part of the takot: Ушишоқ, Наво, Бўсалиқ (Абу Салик), Рост, Ҳусайний, Ҳижоз, Роҳавий (аслида Раҳувий), Зангула, Ироқ, Исфохон, Зирафқанд and Бузрук (Бузург-Бузрук)* and The components of the shashmakom are: *Моя, Наврўз, Салмак, Гардония, Гувошт, Шаҳноз* ktemonym⁵¹ (musical titles), the role in the historical and artistic work was studied, lexicosemantic, linguopoetic features were revealed.

Conclusion

1. Currently, relevant issues are the studying of linguistic features of onomastic units in historical and artistic works of Uzbek linguistics, in particular, in Uzbek onomastics. Linguistics is currently being formed as an object of research and a separate scientific field with independent methods of analysis. This field develops in close connection with lexicology, stylistics, poetics, analysis of works of art, textual linguistics and linguoculturology.

⁵⁰ Йўлдошев Б. Эркин Самандарнинг ономастик бирликларни қўллаш маҳорати (“Қуюн излари ёхуд Огахий” тарихий романи асосида).– Тошкент: “Мухаррир” нашриёти, 2015. – Б. 77.

⁵¹ Бу ҳақда қаранг: Азизов С.А. Ўзбек ктематонимлари. Ономастика Ўзбекистан. – Ташкент, 1989. – Б. 183-84.

2. In the research of onomastic units that serve to reveal the purpose and artistic intention of the creator in historical and artistic works, it is appropriate to study within the framework of the term poetonym. Historical poetonyms exert their influence on the choice of poetonyms in another work suitable for that time, and perform linguistic and poetic tasks in a work of art.

3. The study highlights the linguistic and poetic features of poetic onomastics in Babur's works, which are connected with each other in all aspects by traditional, historical, historical-modern, modern poetomimes. Historical poetonyms influence the selection of other fictional poetonyms in the work, and at the same time their linguistic and poetic function in the work of fiction is justified.

4. It was analyzed that onomastic units in Babur's works generate historical colorfulness characteristic of the nature of the genre, while serving the structural and semantic integrity of the work. Onomastic units also play an important role in displaying the national mentality, the specific culture of the people, showing the level of artistic thinking of the author. It also highlighted the expediency of researching the onomastic scale of all or individual works of a particular author.

5. From a lexico-semantic point of view, the well-known proper names in the work "Baburname" and Babur's poetry were analyzed. It has been proved that the study enriches Uzbek onomastics with valuable information from a practical point of view.

6. Onomastic units in "Baburname" constitute one of the components of Uzbek onomastics of the XV-XVI centuries. The lexical composition of the onomastics of the work is diverse and rich, in which the main place is occupied by anthroponyms, toponyms, zoonyms, ethnonyms, as well as other types of proper names.

7. The anthroponyms in "Baburname" were divided and interpreted into: a) religious anthroponyms; b) historical anthroponyms; d) poetic anthroponyms. It was shown that religious, historical, poetic anthroponyms should be studied today as precedent names.

8. The toponyms presented in the work "Baburnoma" and Babur's poetry serve as a source for toponymic research. Toponyms denoting a geographical object were also linguo-poetically involved in the analysis. It was studied their ability to form intertextuality in a literary text, increase the effectiveness of the text, and participate as the most important means in text formation.

9. In the work, the toponyms mentioned in Babur's works serve as a source for toponymic research. Toponyms meaning geographical object were also analyzed from a linguopoetic point of view. Their ability to create intertextuality in the artistic text, to increase the effectiveness of the text, and to participate as the most important tool in the formation of the text was studied.

10. On the basis of concrete examples, it has been studied that theonym, ethnonym, zoonym, ideonym and other onomastic units used in the work of "Baburname" and in Babur's poetry can give readers various artistic and aesthetic pleasures, or contribute to the revival of a historical person and an event associated with his activities.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01.
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
КАРШИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

РАДЖАБОВ ФЕРУЗ УМАРКУЛОВИЧ

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЗАХИРИДДИНА
МУХАММАДА БАБУРА**

10.00.01 – Узбекский язык

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по
филологическим наукам

Карши – 2022

Тема диссертации доктора (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2022.1.PhD/Fil2175.

Диссертация выполнена в Каршинском государственном университете.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекском, английском, русском (резюме)) размещен на веб-странице Каршинского государственного университета (www.qardu.uz) и в информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziyo.net).

Научный руководитель:

Джабборов Худжамурод

доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Пардаев Азамат Бахронович

доктор филологических наук, профессор

Юлдашев Маъруфжон Мухаммаджонович

доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация:

Термезский государственный университет

Защита диссертации состоится «_____» _____ 2022 года в _____ часов на заседании Научного совета DSc.03/30.12.2021.Fil.70.01 при Каршинском государственном университете (Адрес: 180103, г. Карши, ул. Кучабога, дом 17. Тел.: (0375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56, e-mail: qarshidu@mail.uz). Каршинский государственный университет 2-корпус, аудитория №202.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Каршинского государственного университета (зарегистрирована за №____). (Адрес: 180103, г. Карши, ул. Кучабога, дом 17. Тел.: (0375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56, e-mail: qarshidu@mail.uz).

Автореферат диссертации разослан «_____» _____ 2022 года
(Протокол-реестр рассылки №_____ от «_____» _____ 2022 года).

Н.Н. Шадмонов

Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней,
доктор филологических наук, профессор

Г.Н. Таджиева

Ученый секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней доктор
филологических наук (DSc), доцент

О. Бегимов

Заместитель председателя
Научного семинара при научном совете
по присуждению ученых степеней,
доктор филол. наук

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является научное доказательство лингвопоэтических, лексико-семантических особенностей ономастических единиц, примененные в произведениях Захириддина Мухаммада Бабура.

Задачи исследования:

сбор, картотека, толкование и определение смыслов ономастических единиц в произведении «Бабурнаме» и в поэзии Бабура;

Раскрытие лингвистических особенностей антропонимов и топонимов в бабурских произведениях;

Определение лингвистических особенностей этнонима, зоонима и других ономастических единиц в произведениях Бабура;

Раскрытие лингвопоэтических особенностей теонимов в произведениях Бабура;

Анализ лингвопоэтических особенностей псевдонима Бабура.

Объект исследования. Для произведения «Бабурнаме»¹ и поэзии Бабура², а также для сравнения были выбраны ономастические единицы, используемые в художественных и исторических источниках.

Предметом исследования являются лингво-поэтические, лексико-семантические особенности ономастических единиц произведения «Бабурнаме» и поэзии Бабура.

Методы исследования. В диссертации использованы методы лингвопоэтического анализа, историко-сравнительного, историко-этимологического, описательного, классификационного и статистического анализа.

Научная новизна исследования состоит из следующих:

Выявлены национально-культурные, исторические, этнографические, лексико-семантические характеристики антропонимов, топонимов, этнонимов, зоонимов и других известных имён в «Бабурнаме» и поэзии Бабура;

Доказаны лингвопоэтические свойства слова «Бабурнаме» и теонима, идеонима, этнонима, мифонима, ктематонима в поэзии Бабура, такие как аллюзивность, интертекстуальность, референтность, экспрессивность, номинативность, ассоциативная, ассоциативная образность, доказано, что эти ономастические единицы являются языковым средством, формирующим историко-художественный текст;

В «Бабурнаме» и поэзии Бабура он основан на том, что ономастические единицы, помимо наименования конкретного предмета, служат для освещения различных художественных замыслов творца;

Доказано, что в поэзии «Бобурнома» и Бабура ономастические единицы выступают как лингвопоэтические средства художественного творчества и ономастические метафоры.

¹З.М.Бобур Бобурнома. – Тошкент: Ўқитувчи нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 288.

²Захириддин Мухаммад Бобур Девон. – Тошкент: Фан, 1994. – Б. 144; Шох ва шоир Захириддин Мухаммад Бобур. Назм дурдоналари. – Тошкент: Шарқ, 1996. – Б. 201; Бобур девони. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 112.

Внедрение результатов исследований. На основе научных результатов исследования лексико-семантических, лингвопоэтических свойств ономастических единиц в произведениях Захириддина Мухаммада Бабура:

A1-ХТ-0-92997 проведенной в 2020-2022 годах Каракалпакским филиалом НИИ педагогических наук Узбекистана имени Т.Н.Кори-Ниёзи из выводов относительно того, что ономастические единицы в поэзии Бабура служат для освещения различных художественных замыслов создателя помимо наименования конкретного объекта. Использовано при реализации фундаментального проекта на тему «Проблемы духовно-нравственного воспитания молодежи на основе гармонии общечеловеческих, национальных и исторических ценностей» (ссылка № 209 от 18 августа 2022 года, Каракалпакский филиал НИИ педагогических наук Узбекистана имени Т.Н.Кори-Ниёзи). В результате в поэзии Бабура ономастические единицы реализуются как лингвопоэтические средства художественного творчества, ономастическая метафора; В «Бабурнаме» и поэзии Бабура ономастические единицы, наряду с названием конкретного предмета, позволяли осветить различные художественные замыслы творца;

«Бабурнаме» и поэзия Бабура на доказательствах того, что ономастические единицы проявляются как лингвопоэтические средства художественного творчества и ономастические метафоры, были использованы в передаче «Важная тема» в эфире радиоканала «Узбекистан 24» 14 февраля 2022 года («Узбекистан 24 радио». Канал 2022 Справка № 03-09-363 от 24 июня). В результате содержание данной передачи обогатилось и слушатели ознакомились со словарными значениями терминов и понятий «поэтической ономастики», «поэтонима». Роль ономастических единиц в текстах нашей классической литературы в искусстве и авторском образе жизни, личности, мышления, мира фантазий через имена;

«Бабурнаме» и лингвопоэтические свойства теонима, идеонима, этнонима, мифонима, ктематонима в поэзии Бабура, такие как аллюзивность, интертекстуальность, референтность, экспрессивность, номинативность, ассоциативность, ассоциативная образность, и научные выводы, к которым доказываются эти ономастические единицы, быть языковым средством, формирующим историко-художественный текст, что было использовано при подготовке к изданию «Краткого аннотированного словаря поэтонимов произведений Бабура» (ISBN 978-9943-8476-0-6). В результате это позволило определить место поэтонимов произведений Бабура в художественном тексте и их лингвопоэтическую характеристику.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех основных глав, заключения, о также и списка использованной литературы, общий объем которых составляет 156 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I бўлим (I часть; I part)

1. Ражабов Ф.У. Linguistic Features of Toponyms in Z.M.Babur Poems // Published by “Global Research Network LLC” (online), April-2022. Volume: 3 Issue: 4. – P. 135-141 (Impact factor ISSN: 2690-9626).

2. Ражабов Ф.У. “Бобурнома”даги айрим ономастик бирликларнинг таснифи // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2022. – №5. – Б. 63-65 (10.00.00; №3).

3. Ражабов Ф.У. Заҳириддин Муҳаммад Бобур лирик асарларидаги антропонимларнинг лингвопоэтик хусусиятлари // Сўз санъати халқаро журнали. – Тошкент, 2022. – №5/2. – Б. 113-119 (ISSN: 2181-9297) (10.00.00; №31).

4. Ражабов Ф.У. Поэтик ономастика ва поэтонимларнинг манбаларда талқини ва таҳлили // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. – Хива, 2022. – №5/3. – Б. 125-127 (ISSN: 2091-573 X). (10.00.00; №21).

5. Rajabov F.U. Linguopoetic properties of anthroponyms in the artistic text (on the example of “Baburname”) // Zamonaviy fan, ta’lim va tarbiyaning dolzarb muammolari (Elektron ilmiy jurnal). – Urganch, 2021. – №1. – B. 53-56 (10.00.00; №22).

6. Rajabov F.U. “Boburnoma”dagi perifrazali antroponimlarning lingvopoetik xususiyatlari // Innovative developments and research in education: a collection scientific works of the International scientific online conference. – Canada, Ottawa, 2021. Part 1. – B. 28-30.

7. Rajabov F.U. Z.M.Bobur ijodida maqom nomlarining semantikasi // Ta’limda uzluksiz kasbiy rivojlanishning jamiyat taraqqiyotidagi roli, joriylanish masalalari: maqsad va vazifalar mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. – Qarshi, 2022. – B. 76-78.

8. Ражабов Ф.У. Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарларида баъзи бир теонимларнинг лингвопоэтик хусусиятлари // “Жанубий Ўзбекистон фольклори ва шевашунослиги муаммолари” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 2022. – Б. 301-306.

9. Rajabov F.U. “Boburnoma”dagi ayrim onomastik birliklarning lingvopoetik xususiyatlari // O‘zbekiston olimlari va yoshlarning innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari mavzusidagi Respublika 24-ko‘p tarmoqli ilmiy masofaviy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2021. – № 3. – B. 28-30.

II бўлим (II часть; II part)

10. Rajabov F.U. “Boburnoma”dagi laqab, nisba va taxalluslarning leksik-semantik tasnifi // Scientific approach to the modern education system: a collection of scientific works of the International scientific online conference. – France, Paris: Cess, 2022. – Part 6. – B. 252-256.

11. Rajabov F.U. “Boburnoma”da onomastik sinonimiya, allonim hamda polionimiya hodisasi // Образование и наука в XXI веке. (Научно-образовательный электронный журнал) 2022. – №22. – Б. 389-393.

12. Ражабов Ф.У. Бобур тахаллусининг лингвопоэтикаси // Образование наука и инновационные идеи в мире (международный научный электронный журнал) часть 2 том 3 июль, 2022. – Б. 246-254.

13. Rajabov F.U. “Boburnoma” asarida onomastik birliklarning o‘rni // “Ilm-fan va ta’limda innovatsion yondashuvlar, muammolar, taklif va yechimlar” mavzusidagi 5-sonli Respublika ilmiy-onlayn konferensiyasi. – Toshkent, 2020. – B. 100-104.

14. Rajabov F.U. Bobur asarlari poetonimlarining qisqacha izohli lug‘ati. – Toshkent: Lesson press, 2022. – 104 b. (ISBN 978-9943-8476-0-6).

15. Rajabov F., To‘rayev Sh., Tursunov B. Ona tili. – Toshkent: Lesson press, 2022. – 435 b. (ISBN 978-9943-7917-8-7).

Автореферат Қарши давлат университетининг “ҚарДУ хабарлари” илмий-назарий услубий журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилди (12.2022 йил).

Гувоҳнома № 14-061
14.11.2022. Босмага рухсат этилди.
“Times” гарнитураси. Офсет босма усули.
Ҳисоб-нашриёт т. 3.2. шартли б.т. 3,7.
Адади 60 нусха. Буюртма № 103.

Қарши давлат университети
Кичик босмахонасида чоп этилди.

